

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VII. Річник

ЧИСЛО 10

ЖОВТЕНЬ

1935

„Здобуття Кафи Сагайдачним“ (Дереворит 1622 р).
(До статті В. Січинського: „Баталістика в українськiм граверствi“ на ст. 4).

М А Т И

Як конала в лихорадці
На сирій землі —
То до неї на прощання
Поклонитися в останнє
Всі сини прийшли!

Що найстарший до матері
З Сербії прибіг —
Поклонився наболілий
Як дух білий, як сніг білий
Матері до ніг!..

— Чо' ти, сину, у могилі
Збілів як стіна?
»Мене цісар гнав на штики —
Братовбивства гріх великий,
Гріх — моя вина!«

Що середній до матері
Із Польщі примчав —
Йшов у бій як на весілля,
Аж ось чорний як вугілля
До ніг її впав!..

А найменший з України
Прилетів як птах —
Поклонився весь кровавий
З поля волі, з поля слави
Матері в ногах!..

— Ти ранений свіжо, сину,
Що, на тобі кров?!
»Не питай мене за рани,
За кров мою, брат коханий
Мене заколов!«

Мати крикнула і впала
У довічний сон —
Крук дивився зором супа
З розбитих вікон!..

Переглядаючи Альбом У. С. С.

Написав: М. Горбовий.

Дістаю з пошти довгожданий Альбом У. С. С. Несу домів як найбільшу святість, зашиваюся в садок, у найтихішу закутину, та уважно розпаковую.

І нараз перед очима пересувається недавню минула історія... Чоловік забуває про все, що окружає його, і духом переноситься дві десятки літ у зад. В уяві пересувається найкраща, найдорожча фільмова лента пережитих подій.

Ось тут знайома позиція. Скільки то вона жертв коштувала! Скільки там вірних друзів залишилося на віки...

Або знову весела, побутова картинка зі села, між „цивільними“. На знімці тільки один момент закріплений, а в пам'яті вже відразу пересувається ціла низка всього, романтичного побуту.

Тут і наш „Цястечко“ (зі Львова). Образець маленький, а викликає в пам'яті цілий ряд споминів про цього веселого, бадьорого товариша, що то — між ін. — під Бережанами заслонювався парасолею від тріскаючих шрапнелів.

З інших сторінок дивляться на тебе знайомі обличчя стрільців, старшин і зараз стають перед очима всі, мов живі. І пригадується: той у бою був як лев, а цей знову на квартирі незаступний у своїй веселості, а той знова...

На 69. стор. нахожу підхор. Сторожука з нашої (Дудинського) сотні. Холоднокровний, обов'язковий підстаршина, безбоязний боевик. І в пам'яті виринає одна подія:

Кілька днів перед головними боями на Маківці, сотня Дудинського пішла в Головецько на відпо-

чинок. По впорядкуванню одностроїв, миттю, перебранню білля тощо, ходимо — як звичайно — на вправи. Відбувалися вони переважно таки на склоні самої Маківки, наче б відчувалося, що тут саме й треба опанувати добре терен, вишколюватися.

На вправи ходили ми полегоньки, без напличників, а більшість не брала навіть набоїв. Те, що на недалекому верху чим день все дужче кипіло, що кульки і сюди залітали, це нікого не зворушувало... Вправи відбувалися під лісом.

Саме в день першого головного бою за Маківку програма вправ була така:

Підхор. Сторожук іде зі своєю четою від Головецька, заходить у ліс і маркує москалів. На нього „наступають“ дві інші чети, а четверта остає в недалекому ярку в запасі.

Вправи почалися.

А на самій позиції, в окопах іде вже дуже завзятий, правдивий бій. Стрілянина вже така, якої ще на цій позиції таки не було. Час до часу чути „гурра...“ наступаючих. Ми, як сказано, не переймаємось тим, бо ж ми запас...

Підходимо розстрільною в напрямі ліска. Кожний легкий, без напличника, без плаща і... без набоїв (тільки в набійницях по одному-два магазинки), кріси з наложеними багнетами в руках, — словом, як на вправах. Дехто зі стрільців каже, що не шкодилоб так і в правдивий наступ іти...

А бій кипить чимраз дужчий.

Нараз, наче б то щось урвалося... Часом притихне, то знов закипить. Згодом одинцем пробіга-

гають узад з окопів австрійські вояки.. Щось там твориться...

Але ми маємо свою задачу, тож пильнуємо її. Та тут стало і нашу розстрільну зачіпати. Зразу цівкне поміж нас одна-дві кульки з переду, а там таки й громадка їх... Щось воно не тее!...

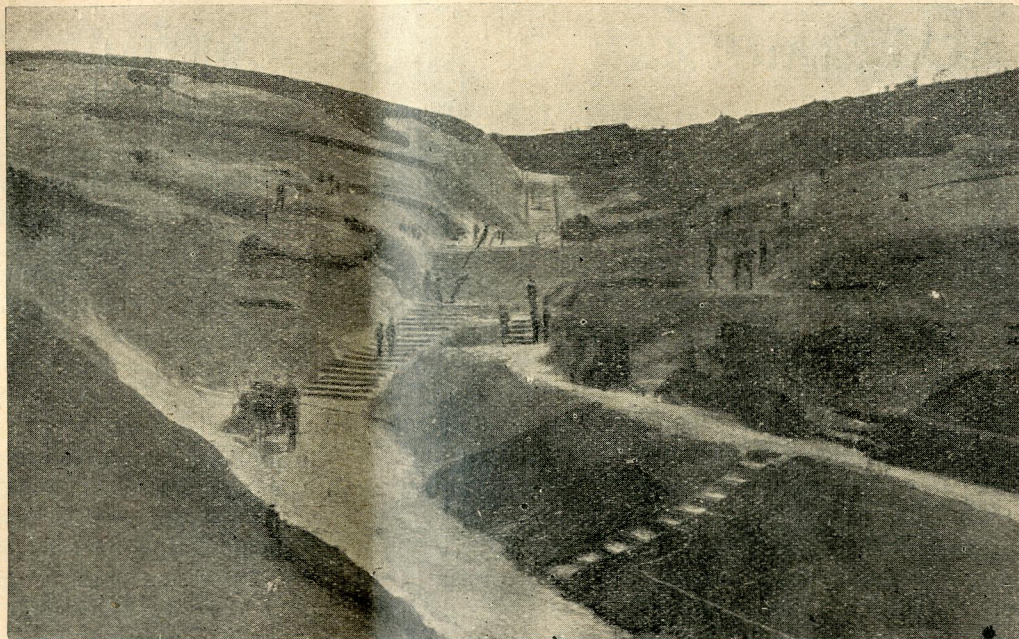
Та ми й даліше підбігаємо під ліс, хоч нас починають вже не згірше острілювати з ліса. Дехто голосно міркує, чи часом Сторожукови не надто ранна мряка очі заступила, що стріляє... Але звідки стільки набоїв у них?

Нараз понеслося слово: москалі!

Розстрільна як ішла, так і залягла, як на команду. Впялила очі напружено в ліс, — так і є:

Москалі! Правдиві москалі, а не сторожуківці.

Тут уже все пішло лискавкою. Вертати — нема часу. По набой бігти — шкода й думати. Одинокий

Запасні становища У. С. С. в ярі під Конюхами.
(Світлина з Альбому У. С. С.)

вихід — наступ! Байдуже, що нема доволі набоїв. Над цим ніхто не застановляється. Сотник шле одного стрільця в ярк по запасну чету, а сам з розстрільною, з крісом у руках кидається наступом на ліс, повний уже москалів. Залунало могуче стрілецьке „Слава!“ й почалася рубанина.

Москалів було в кілька разів більше як стрільців, до того ще мали опертя в лісі. Правда, зразу збентежилися від несподіваного стрілецького наскоку, але прочунавши і переконавшись, що стрільців мало, стали здорово відбиватися. Двом, наступаючим четам приходилося вже надто круто...

Та враз від сторони Головецька гримнула сальва і пронеслося нове „Слава“ та „Гурра“. Це Сторожук вмить зорієнтувався в ситуації, не дивлячись на свої скупі сили, вдарив нагло на москалів з боку. І це рішило побіду.

Московська лінія заломилася, спантеличилася. Фронтіві чети зі сотником вдарили багнетами з новою силою, а ще як надлетіла четверта „запасна“ чета і вдарила зі свого боку по москалях, ті не вдержали і пішли в розтіч. Сотня пігналася за ними, таки на їхніх плечах, зігнала в долину, відбила втрачені австрійками окопи й опанувала позицію. Головне, не допустила москалів зайняти нагло Головецько і піти даліше вперед. Новобранці гуцули зараз — під скаженим московським огнем гарматним — донесли набоїв і так то сотня Дудинського ввійшла несподівано в бій.

Такий то був наш тихий герой Сторожук. І чимало про нього ще кращого можна б оповісти. А які чуда доказував під Бережанами, на Лисоні!

Такі спомини вирунають, переглядаючи Альбом У. С. С. Він нагадує пережите, відриває від теперішності і переносить у чарівну, геройську минувшину.

Гурток У. С. С. — артистів українського театру.
Від гори зліва стоять: стр. Я. Гриневич, пхор. Л. Новіна-Розлуцький, дес. Е. Банах, стр. Е. Кохан, віст. Ю. Танчаковський; сидять: пхор. О. Гіряк, дес. Л. Лісевич, стр. С. Хомик, стр. С. Волинець, дес. В. Демчишин.
(Світлина з Альбому У. С. С.)

Баталістика в українському граверстві

Написав: В. Січинський.

Військові сцени боротьби, облоги міст, фортець і укріплень та загалом усякі засоби закріплювання на образках подій з війни і життя війська, з найдавніших часів належало до найбільш улюблених і плеканих сюжетів образотворчого мистецтва. З винайденням різних родів граверства, себто засобів репродукування, помножування образків у великій кількості, баталістика стала важним чинником національної, державної і соціальної пропаганди, коли на образках у наглядний спосіб закріплювалися різні моменти з життя народу, боротьбу з напасником і ворогом, геройські вчинки війська і поодиноких провідників.

Баталістика по свому завданню і змісту належить до найбільш складних видів малярства і граверства і накладає на мистців непомірно тяжке завдання, так що лише кращі мистці бралися за виконання такої праці. Вже самий факт існування мистців-баталістів в історії мистецтва окремих національних груп, говорить про культуру народу та його мистецтво. Розуміється, що ця баталістика народжувалася поступово, має коріння в глибокій давнині та вказує на середовище, серед якого розвивалася. Наприклад, високий рівень баталістики старого голяндського граверства свідчить не тільки про сильну мистецьку культуру Голландії але і про практичні потреби і вимоги цієї колись наскрізь військової державної організації. Інші народи, що хоч і були дуже культурні, проте не дали таких високих досягнень в галузі баталістичного граверства, або лише наслідували чужі зразки. Останнє у найбільшій мірі відноситься до славянських народів, котрі в галузі баталістики старих часів не дали багато самостійних праць. Бо не йде нам про те, скільки і які баталістичні гравюри були виконані голяндськими, німецькими, французькими та ін. граверами з історії війська окремих славянських народів, лише — які мистці цих славянських народів потрапили виконати подібні гравюри.

Історія українського граверства наглядно вказує, що баталістика займала у нас поважне місце і була значно більше розвинена, як у більшості інших славянських народів. Вже самий факт, що українські гравери виконували рисунки складних баталій з силою війська і різних фігурових сцен комплікованої композиції — говорить сам за себе та вказує на високий рівень граверського майстерства старої України.

Але те, що нам залишила спадщина і що досі знайдено дослідниками, становить, розуміється, лише малу частину цілого дорібку українського граверства в галузі баталістики. Особливо багато понищено гравюр з доби Мазепи, коли московський царський уряд старався за всяку ціну знищити усякі сліди, усяку згадку про великого гетьмана.

Бажаючи дати загальний короткий огляд бата-

лістичних гравюр в українському мистецтві, мусимо обмежитись до важніших праць і видатніших українських граверів, що займалися баталістикою. Поза тим баталістичні мотиви зустрічаємо дуже часто на інших гравюрах того рода, як герби, видавничі знаки (марки), на релігійних образках, портретах, картушах, окладинках і нарешті на знаменитих „Тезисах“ Київської Академії.

Найстарший баталістичний сюжет в історії українського граверства був уміщений у відомих „Віршах на жалібний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного гетмана Войска Запорозкого“, зложених ректором київської Академії Касіяном Соковичем і виданих у Києві в 1622 р. Тут крім деревориту (рисунку, вирізаного на дереві для друку) самого гетьмана П. Сагайдачного на коні, бачимо дереворит „Здобуття Сагайдачним турецької фортеці Кафи“ (сучасної Теодосії в Криму). Цей дереворит невідомого українського гравера, можливо Тимофія Петровича, дає складну композицію морської облоги укріпленого порту козацькими кораблями. В різних оглядах українського граверства цей дереворит звичайно збувається парюю загальних фраз як зразок, мовляв, „примітивного“ рисунку. Між тим забувається, що цей сюжет належить до початку XVII століття і що це загалом один з найперших зразків морської баталії у виконанні славянського гравера! В цьому розумінні українське граверство різко відрізняється від граверства московського, де в початку XVII ст. не могло бути і мови про виконання подібної гравюри та ще і „світського“ змісту, і де аж до початку XVIII ст. граверство трималося в тісних рямах конфесійних, а всяка спроба вийти з ортодоксальної церковщини уважалася за „ересь“ і зрадицтво релігійне і національне. Що іншого бачимо на Україні, де вже у початку XVII ст. поширюється тематичний репертуар, гравери виконують ілюстрації, що мають більше відношення до історії і громадського життя, витворюється портретова, архітектурна та інша графіка, викреслюють пляни міст та видають популярні (народні) гравюри, що не мають відношення до літургійних та інш. церковних книг. Цей процес всебічного розвитку українського граверства особливо зусилується в кінці XVII ст., коли на зміну деревориту приходить в добу бароко мідерит (гравюра на міді), що дає можливість витворювати більш складні композиції, зокрема баталістичні сюжети. Виконавці їх — українські гравери від тоді відзначаються великою формальною і технічною вправністю, набуваючи її шляхом довгих студій, як у себе вдома на ґрунті старих культурних надбань, так і закордоном на Заході, куди йде українська молодь для удосконалення та поглиблення граверського мистецтва і особливо техніки.

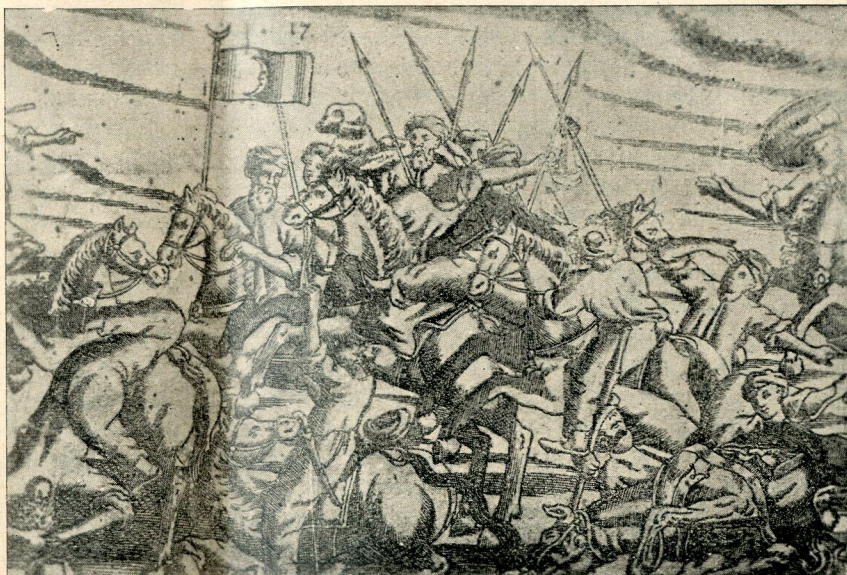
Оскільки високо стоїть тоді українське граверство, свідчить одна з найкращих баталістичних

композиції старих часів — „Здобуття турецьких фортець“ у книжці „Слава Шеремета“ 1695 року. Виконував цей мідерит один з найкращих українських граверів Лео Тарасевич, що вчився в Авгсбургу та працював головню в Києві в роках 1686—1703. На цій гравюрі виображено в складній композиції здобуття трьох турецьких фортець московськими військами з участю українських козацьких військ під проводом гетьмана І. Мазепи. На передньому пляні змальовано триумфальний візд царя Петра I до брами одної з фортець. Сам цар їде на дивовижній „римській“ колесниці запряженій львами. Його супроводять верхом на конях два достойники, правдоподібно гетьман Мазепа і командант російських військ Шеремета. Хоч ця баталістична гравюра виконана ще старим способом т. зв. „римської“ перспективи (з кількома горизонтами) — способом, що тоді ще загально панував у цілій Європі, проте під оглядом композиції, розміщення фігур і рисунку належить до найкращих баталістичних праць.

Цікаво одміти, що Л. Тарасевич брав участь в ілюструванні першого підручника гарматної справи, що був виданий у Москві в кінці XVII ст. Рівнож два інші підручники гарматної справи у російській мові ілюстрували українські гравери: до „Артилерії“ Брінка (переклад з голяндської мови) виданої в Москві в 1710 р. робив ілюстрації у мідеритній техніці Григорій Павлович Тепчегорський, що працював у Москві в рр. 1697—1718 і якого там „перехрестили“ на „Павлова“; знова інший український гравер, Іван Любинецький, що працював у Петербурзі в рр. 1721—1755., дав цілий ряд гравірованих ілюстрацій до книжки „Меморія или записки артилерійскія“, виданої в Петербурзі в 1733 р.

Загалом стан московського граверства в XVII і XVIII ст. був такий низький, що московські гравери не могли піднятися до більших і складніших праць, а про виконання ними портретів чи баталістичних рисунків не могло бути і мови. Тому не диво, що для таких відповідальних праць запрошували до Москви закордонних, найбільше голяндських майстрів або українських граверів з Києва і Чернигова. Крім згаданих вже граверів Лео Тарасевича, Григорія Тепчегорського та Івана Любинецького, їздили до Москви гравери Щирський, Самойлович, Куновський та постійно там працювали Михайло Карновський та Іван Стекловський. Останнього російська історіографія переробила на „Стеклова“!

Деякий зворот в московському граверстві стався щойно після полтавської трагедії. Коли треба було вигравірувати „Торжественний візд до Москви Петра I після Полтавського бою“, то цю гравюру виконав уже не українець, але росіянин Зубов. Ця

„Облога Почаєва Турками“.
Мідерит А. Гочемського 1790 р. (фрагмент).

гравюра Зубова є власне першою спробою московського гравера передати складнішу баталістичну композицію. Нам точно невідомо, чому саме цю „перемогу“ взявся змальовувати москаль — чи тому, що не могли знайти „самоотверженого малюроса“, чи тому, що вже не довіряли граверу-українцеві, але залишається знаменним фактом, що після Полтавського бою до вихвалювання Петра I у „Торжественному візді“ українці-гравери своїх рук вже не прикладали!

З баталістичних гравюр доби Мазепи, що їх виконували гравери-українці, спинимось на кількох головніших, що свідчать про незвичайно високий рівень цього мистецтва в кінці XVII і початку XVIII століття.

Гравер Никодим Зубрицький (1688—1724), відомий своєю великою продуктивністю, м. ін. виконав мідерит 1704 р. історично-легендарного змісту „Визволення Почаєва від Турків“. Хоч на загал ця гравюра належить до слабших праць гравера, все-таки сцена поразки турецької кінноти виконана тут досить поправно як на тодішні відносини. Друга гравюра — величезний „тезис“ (106×77½ см.), що його присвятила Київська Академія гетьманові Ів. Мазепі і виконана гравером Данилом Галяховським в 1708 р. (Унік в бібліотеці Красінських у Варшаві). Серед ріжнотематичних сюжетів цієї грандіозної композиції тут незвичайно майстерно, з непідробленим реалізмом, виображено війському флоту серед розбурханого моря і кілька сцен облоги і здобуття укріплених міст українським козацьким військом. Хоч ціла гравюра (відбита на шовку) дуже стемніла і понишилася руйнуючим впливом часу, все-таки окремі фігури тут передані так живо і майстерно, що лише після знайомства з цілою гравюрою стає ясним, як високо колись стояло у нас баталістичне мистецтво.

Інший тезис з баталістичними мотивами, був виконаний гравером Іваном Інокентієм Щирським,

що працював у Чернигові і Києві в рр. 1682—1714. Цей тезис був присвячений Обідовському і виконаний в 1691 р. Як переконуюче доводив Д. Ровинський, ця величезна гравюра на двох мідяних дошках, була роблена Щирським в Москві разом з іншим українським гравером Л. Тарасевичем для царівної Софії Алексеевни, але після її заслання Петром I, була перероблена Щирським на академічний тезис і то так, що замість царівної Софії, залишилося порожнє місце... На цій гравюрі м. ін. докладно виображено Київ з Подолом, а трохи нище з одного боку шатро з українською старшиною і козаками в типових українських одягах і зброєю, а з другого боку козацька кіннота, здобуваюча укріплене місто.

Дуже часто різні баталістичні сцени зустрічаються на гравюрах міст, укріплень і фортець, що у великій кількості зустрічаються з кінцем XVII і в XVIII ст. До таких кращих праць відноситься, наприклад, гравюра Камянця-Подільського 1672 р. виконана кам'янецьким гравером К. Томашевичем, або облога Львова гетьманом Б. Хмельницьким 1648 р. у виконанні слабшого гравера К. Недбаловича в 1703 р. (Міський музей у Львові).

Простіші баталістичні сцени зустрічаються також у популярному (народньому) граверстві, що розходилися на ярмарках серед найширших верств людности. Та зуб часу майже зовсім винищив ці примітивні зразки народньої творчости. У більшій мірі такі сценки зберіглися на старих кахлях XVII—XVIII ст., що охоче переймали мотиви гравюр (козаки на конях, запорізькі курені, бійка з татарами та ін.).

Після підпаду українського граверства у першій половині XVIII ст., що точно датується часом

після поразки шведсько-українських військ під Полтавою, українське граверство пробуджується з новою силою у другій половині XVIII ст. З цього часу знова маємо кілька збережених зразків баталістики, що свідчать про значний поступ українського граверства, порівнюючи з попередньою добою. До кращих таких праць належать дві більші гравюри почаївських граверів Йосипа і Адама Гоцемських, що виображують „Оборону Почаївського монастиря перед Турками в 1675 р.“ (Національний музей у Львові). Хоч сама подія легендарного змісту а гравюри виконані щойно в роках 1770 і 1790, та проте рисунки дивують нас своєю документальною та історичною вірністю. Оборонні будови Почаїва тут виображено дуже точно з добрим розумінням будівельної техніки. Одяг і озброєння турецького війська змальовано вірно з історичною точністю. Окремі баталістичні сцени, особливо рух кінноти передано зовсім новочасним способом з добрим розумінням перспективних скорочень і ракурсів (різноманітне повернення фігур до глядача). Але найбільше вражає незвичайна легкість і непримусовість, з якою гравер розв'язує складну баталістичну композицію з численними фігурами вояків і коней у різних пологах і різних стадіях боротьби. Тут мистець досягнув великого формального ефекту поруч з напруженим, драматичним виявом самого змісту.

Лише на тлі цієї старої, виробленої баталістики українського граверства, стає зрозумілий зріст української баталістичної школи XIX ст. та найновіших репрезентантів цього рода „військового“ малярства — таких видатних українських мистців-баталістів як Васильківський, Іжакевич, Івасюк, Самокіш, Іванець, Перфецький та інші.

16 місяців у рядах київських Січових Стрільців

1918—1919.

(Продовження).

Написав: *Іван Вислоцький.*

В „ОКРЕМІМ ЗАГОНІ СС.“

Біла Церква.

Біла Церква, місто тісно зв'язане з історією козацької доби. Кого це місто не бачило в своїх мурах! Вкінці побачило й першу українську військову частину зложену з галичан. Я опинився тут вже в третє і зі стації пішов просто до бараків за містом. Тут було нас мало, були це ледви завязки нового „Окремого Загону Січових Стрільців“, який мав мати всі роди зброї. Говорилося, що після сформовання загону, буде він перетворений в бригаду і перейде до Києва як гетьманська гвардія.

Праці не було жадної — крім вишукування своїх знайомих серед прибуваючих добровольців, які напливали головно з бригади УСС розміщеної на Катеринославщині. Відтак прибувало чимало зі

стрілецьких відділів, прихованих як робітництво на шахтах. Вкінці прибув і курінь, зформований зі стрілецьких сотень 2-го запорізького полку. Полк. Болбочан, дуже нерадо відпускав цей курінь, бо він творив 75%, цілоти запорізького полку.

Аж тепер пішла праця. Створено сотні, оскільки памятаю 4 і кулеметну сотню з сотн. Черником, також окрему сотню, до котрої входили всякі відділи, як телефонічний, технічний, санітарі, писарі і т. д. Сотні зачали дуже пильно вправляти. Утворено ще підстаршинську школу.

Я залишився без приділу, таких було нас 10—15 старшин. Замешкав я разом зі сотн. Герчанівським у старшинським бараку. Ходив зі всіма старшинами на вправи, окремо від стрільців, якими проводив сотн. Гнатевич.

Загін дістав гарне умундування, все новеньке. Відзнаки були нові так зв. гетьманські, але їх ніхто майже не носив, бо нагадували російські „пагони“, хоча були формою дуже зближені також до німецьких, особливо „парадні“. Шапки залишилися ці самі ще з часів Центральної Ради, себто з російського плащового сукна. Тризуб вже був так званий гетьманський, себто з хрестиком на горі.

Харч був дуже добрий, ситний і виснажені стрільці гарно поправлялися. Була вже окрема старшинська кухня при старшинським зібранню. Тут була гарна фахова військова, переважно німецька бібліотека, як також і українська бібліотека — повна збірка всіх видань УСС і їх відзнак — це все привіз з Відня сот. Чмола. Я помагав радо розпаковувати і укладати ці книжки та обіцявав собі через зиму багато перечитати. Сотн. Чмола привіз з Відня цілу велику колекцію різних військових відзнак, португе до багнетів і шабель, окрасних шнурів і т. п. — що все мало служити як наглядний матеріал для комісії, яка мала устійнити різні відзнаки, прикраси і т. под. для нашого „Окремого Загону Січових Стрільців“. Крім цього сотн. Чмола привіз ще і готові проекти цього всього. Комісія вже була позначена.

Майже що дня до нашого табору привожено масу нового обмундування, зброї і технічного приладдя. Кравці мали багато роботи, шито „френчі“ і „галіфе-штани“.

Була надія на краще будуче.

Щось висіло в повітрі, на старшинських зібраннях заєдно щось недоговорювалося. „Стрільська Рада“ засідала при великій обережності і таємничо — мало хто знав коли і де.

Наш загін мав організуватися спершу в Борисполі, на Лівобережній Україні, однак же „Стрільська Рада“ відкинула це пропозиція. — Я довідався вже далеко пізніше, що це тому, що з Борисполя бувби тяжкий наступ на Київ. Що до цього прийде, знали всі — але говорилося про те дуже мало і то лише в дуже тіснім кружку. Всіх нас дуже журило факт, що в уряді тоді набирали чимраз то більшого значіння і сили та смілости москалі, які зачали поводитися дуже нахабно. В самій Білій Церкві була „комендантська сотня“, яка не носила тризуба на шапках, лише російські кокарди та російські „пагони“. Українські відзнаки поволі зникали. Це все нас дуже журило і настроїло особливо есерівська пропаганда, яка наш табір засипала відповідною літературою. Так і у мене в кімнаті, на моїм ліжку, під подушкою я знаходив часто есерівську протигетьманську пропагандивну пресу, брошурки то-що. Гетьманської пропаганди не було жадної — гетьманський уряд не старався про неї зовсім. Есери підносили це як доказ, що нам не вірять та що не мають що пропагувати.

З місцевим українським населенням не було більших зносин. Праці, вправ було стільки, та всі рвалися до неї так щиро і совісно — що рідко хто виходив до міста, та і не було пощо. Була це осінь, дощі, болота, табір був добрих 2 км. віддалений

від міста. Більшість старшин часто, в години вільні, неділі і свята їздили до Києва, їздив і я туди дуже часто.

В часі одної такої моєї поїздки купив я військову детальну мапу Києва і околиць, одну тоді в Загоні, яку я на самім початку повстання віддав полк. Коновальцеві для ужитку. Була це одинока повна мапа околиць Києва штабу Осадного Корпусу.

В перших днях листопада прийшла до нас чутка про бої у Львові. Весь табір зашумів і заріївся на цю вістку. Відтак прийшла друга вістка, що наш Загін поїде до Львова. Це спричинило вже горячку в цілім Загоні. Я зголосився у полк. Мельника і полк. Коновальця, що бажав би піти до Галичини, спеціально на Лемківщину для організації повстанчого відділу. Відповідь звучала: може ми вас туди вишлемо самі — але нас тут незабаром буде потреба. Побачимо. Дійсно атмосфера була душна.

На коротко перед повстанням, прийшов до нас ген. Лігнав, товариш міністра військових справ. Була це офіційна інспекція нашого Окремого Загону, яка випала дуже добре. Вправи випали прекрасно, ген. Лігनावі бракувало слів похвали, був дуже веселий, та мав висказатися, що він такої справності військової частини ще не бачив, навіть у царській гвардії — та що радо сам би командував такою частиною.

Ця похвала була вповні заслужена, та була справедливою оцінкою праці команди Окремого Загону СС і оцінкою прекрасного людського матеріалу цього загону. Не знаю, чи в Загоні, який числив вже вище 1000 людей стану, було 10—15 стрільців, які би не мали боевого досвіду, щонайменше кількамисячного.

В таборі зачали появлятися різні „гості“ — цивільні особи. Йшла нарада за нарадою так в таборі, як у місті, а також і в Києві. Щось надвигалося, що — кождий знав, особливо як прийшов до лікаря Загону великий запас бандажів. В таборі появилася і галицька делегація — яка приїхала до нас зі Львова. Вслід за нею Петлюра і Винниченко. Негайно після цього заборонено вихід до міста і заряджено поготівля і то строге. Загін спав що 2—3 ночі в мундурах, кріс при ліжку спячого, в набійниці повно набоїв.

Перед нами були нові бої, які остаточно могла викликати і мала іскорка. Вибух викликав нещасний акт федерації.

В ніч після проголошення акту федерації СС. запалили стацію Біла Церква. Звідти спрямували потяг з повертаючим австр. кінним гусарським полком на тор до наших бараків і тут його роззброїли. Добича: маса крісів, скорострільів, ручних бомб, патронів, коней і всякого майна. Таких потягів за ніч і ранок роззброєно кілька.

День цей, 15-го листопада 1918 року приніс повстання проти гетьманської влади в українській державі за Українську Народню Републику. Назовні підклад національний, внутрі ще суто соціальний — а як знак того, приказано під жовто-блакитну кокарду з тризубом вложити кусок червоного сукна. Появився і червоний прапор.

(Продовження буде).

Станиславів — столиця З.О.У.Н.Р. і У.Н.Р.

в рр. 1918—1920.

Написав: Іван Чепига.

В р. 1933. вийшла у Львові книжка жидівського публіциста і вченого, б. секретаря Жидівської Національної Ради з часів ЗОУНР в Станиславові, Рубена Фана п. з. „Гешіхте фун дер Націоналаутономіє ін'ем Період фун дер Марэф-Українішер Републік“. Лемберг, 1933. Кооп-Ферляг „Культур“ ін Лемберг. Редакціє „Морген“. 258 стор. тексту і 5 сторінок спис імен і назв.

Поява цієї книжки настільки цікава, що на неї треба конче звернути увагу, тимбільше, що українська бібліографія 1918—19 рр. про неї здається нічого не знає, принайменше досі ніхто на неї не звернув уваги в укр. пресі. Ця книжка відноситься саме до часу існування ЗОУНР та описує положення жидів в українській державі.

А тимчасом на превеликий жаль досі в українській мемуарній літературі майже нічого нема про тодішню столицю ЗОУНР, про Станиславів. Прецінь Станиславів, як столиця від грудня 1918. р. до травня 1919. р. рішучо повинен мати в українській повоєнній мемуаристиці поважне місце: тут мав осідок український уряд, тут засідав перший український парламент — Національна Рада, в якій ухвалювали закони, рішали долю нашої ближчої Вітчизни, видавали розпорядки, тут відбувалися зїзди українських партій, священства, учительства народнього і середнього, інженірів, правників, жіноцтва і т. д., тут виходила дуже численна на той час українська преса усіх відтінків, тут працювало Українське Пресове Бюро, в цьому місті концентрувалися політичні і громадянські діячі Східньої Галичини і з Великої України — одним словом, кипіло тут незвичайно бурхливе на той час українське життя громадянське, політичне, культурне, а навіть до деякої міри і економічне, не згадуючи про те, що тут приїзджали дійсні і фальшиві місії і делегації чужосторонних держав та різні військові представництва. Все те повинно спонукати когось із українців видати бодай невеличкі спомини з тих часів, бо ось вже минає з того часу 16 літ, неодно забувається і зтирається в пам'яті учасників тих подій, не один важний і цікавий документ з того часу або цілковито згине, або попаде в руки чужих архівів. Одні папері і документи припадають десь порохом закинені на стрих зі страху перед ревізіями і паціфікаціями (і то ще добре, бо переважно люди палили ті папери зі страху, і то папери навіть дуже важні), а багато з них, як вище згадано, мандрує до чужих архівів і музеїв, а інші знову із незнання їх вартости прямо нищиться і викидається із сміттям. І так прим. переглядаючи міську бібліотеку в Станиславові, наткнувся я на досить поважний фасцикул паперів, що по огляненню показалися уривком протоколів із засідань Виділу Нац. Ради з 1919. р. Іменно при

нагальній евакуації Станиславова в травні 1919. р. евакуювали очевидно і бюро Виділу Нац. Ради, що містилася в М. Щадничій Касі, на першому поверсі. При тій безплянній евакуації залишили м. і. і згаданий вище фасцикул. При випрятуванні салі слуга хотів викинути ті папері на смітник, але на щастя якось навинувся дир. згаданої Каси п. Зьобровський і уважаючи ті папери до деякої міри важними, передав їх до міської бібліотеки. Між ін. в тих паперах находяться номінаційні акти останніх секретарів ЗОУНР, їх письменні присяги, звіти із місць, всякого роду жалоби, просьби і ін. Коли опісля упорядковано міську бібліотеку, управа її звернулася була до Львова, здається до Бібліотеки НТШ з пропозицією виміни тих паперів на якісь інші дуплікати, однак на це не було ніякої відповіді...

Автор цих стрічок переглянув уважно Бібліографію укр. військової літератури К. Купчанка, поміщену в Літописі Ч. К., як також „Спис джерел до історії української визвольної війни 1914—1919. рр.“, та однак там не найшов нічого, що відносилось до станиславівського періоду української державности.

В українській мемуарній літературі находимо про Станиславів в рр. 1918—19. розмірно дуже мало. В 2. ч. „Літопису Червоної Калини“ з р. 1930 поміщена мала замітка, звіт кур'єра зі Станиславова з перших днів листопада 1918, віднайдений десь принагідно у Львові. Дм. Дорошенко помістив невелику замітку про Станиславів в тих часах у своїх „Споминах“, а потім Др. Лозинський згадує трохи про Станиславів у своїй книжці „Галичина“, виданій Укр. Соціол. Інститутом у Відні під ред. М. Грушевського. Крім цього „Українське Життя“, що виходило в Станиславові в 1931—2 р., помістило фейлетон в чч. 18, 19, 20 сотника УГА Е. Р.—ка п. з. „Переворот 1. листопада 1918. р. в Станиславові“. І це властиво вже все, що маємо про Станиславів з того часу.

Тимчасом за час від 1920 до нині появилося у нас досить споминів в українській пресі або й окремими книжками, що відносяться до поодиноких міст і місточок і подій з тих часів. Маємо прим. дуже солідно опрацьовану книжку про листопадіві дні у Львові О. Кузьми, про Самбір Д-ра А. Чайківського, про Коломию статті в Літописі і багато інших, а про Станиславів немає нічого.

І з тої причини мимохіть із зацікавленням і з певного роду ніяковістю береться в руки кожную чужомовну публікацію про ті памяті для нас часи в Станиславові. Треба признати, що поляк мають досить поважну мемуарну літературу з тих часів про Станиславів, в пресі і окремими виданнями. Особливо багато про ті часи писав б. член ПОВ

в Станиславові Д-р Генрик Зайдель, що помістив кільканацять статей-споминів в „Земі Станіславовській“, і в „Єдноднюках“ „Легіону Млодих“ з рр. 1932—1933. Він рівнож видав окремою брошуру історію ПОВ в Станиславові п. з. „Дзее ПОВ в Станіславове“, Станиславів, 1922, стор. 36. Крім цього видав інж. Антоні Деблессем більшу брошуру про ті часи п. з. „Вспомнення з прац і вальк о польскоць Станіславава. Зе спеціальнем подкресленем акції ПОВ з часув 1918—1919. р. Злочув, маржец, 1934. р.“, стор. 103., яка вповні показує, як не слід писати споминів — а саме своєю тенденційністю і ненавистю до всього, що українське.

А тепер до цього приходять вище названа книжка, Р. Фана, що була зразу друкована як фейлетон у львівським жидівським жаргоновім дневнику „Дер Морген“, а опісля видана окремою відбиткою. Не знаю, чи хто із українців, що цікавиться мемуаристикою рр. 1918—19, зверне увагу на цю цікаву книжку, тому напишу про неї дещо більше.

Автор її, Рубен Фан, працює над дослідом культури і історії караїтів, головно в Галичі. Перебуваючи довший час в тому місті, він увійшов у контакт з їх громадою, а вислідом цього є його велика праця п. з. „Лгорот гакраїм“ та збірка ескізів із життя караїтів п. з. „Міхаей гакраїм“. Працює він у всіх жидівських періодиках і зачисляється до найбільше популярних в цьому часі жидівських письменників. В р. 1927. обходив він своє 50-ліття уродин і 30-ліття письменницької праці. Для нас цікаве те, що він за часів української влади був одним із секретарів Жид. Нац. Ради в Станиславові і в тому характері мав постійні звязки з українськими урядовими колами та все був у курсі справ. І з тої причини розпоряджував він багатим матеріалом і через те його книжка основана

на автентичних даних. Вона написана досить об'єктивно, висвітлює всі сторони українського державного життя, відносини української влади до жидівського питання і до Жид. Нац. Ради. Книжка Фана цікава ще тим, що написана і видана в жаргоні, отже призначена виключно для жидів, і значиться, коли автор пише в ній про українську владу прихильно, то це мусіла бути правда. І з того погляду книжка Р. Фана є цікава для української мемуаристики. Розуміється, що розділ, в яким автор обговорює справу т. зв. „жидівських погромів“ — є сильно переборщений, але і там він признає, що в таких випадках українська центральна влада енергічно інгерувала і переводила слідство, та карала винних, прим. в Тернополі, Бережанах, в Станиславові і ін. Книжка обіймає 23 розділи і обговорює положення жидів в укр. державі від листопада аж до її упадку в травню 1919. р. Ця книжка буде покищо одиноким джерелом до історії жидівського питання в тому часі, хіба що в тій справі заберуть голос компетентні українські круги, особливо ті люди, що були в тому часі в українському уряді.

Для повноти треба ще згадати, що віденський місячник „Український Філятеліст“ в чч. 3—4, 5—6 і 7—8 з р. 1933. помістив кілька статей, що своїм змістом відносяться до рр. 1918—19, а саме до справи організації української пошти і наддруку українських поштових значків. В тих статтях говориться також про відносини того часу в Станиславові. Також у філятелістичних публікаціях Міхля з р. 1922. помістив п. Порубений, б. начальник поштового економату при Секретаріяті почт і шляхів в Станиславові довгу статтю в німецькій мові п. з. „Ріжні наклади поштових значків з Західної України“, що також дає деякий матеріал до історії того часу.

Демонстраційний похід у Києві з нагоди проголошення III. Універсалу Центральної Ради.

І це було б усе, що досі написане про рр. 1918—19 в Станиславові. Чи готуються які спомини з тих часів, цього на разі не чути. А тут багато могли б сказати діячі з тих часів, як прим. През. Петрушевич, Др. Голубович, Др. Витвицький, Др. Назарук, Др. Макух, Др. Ваньо, Інж. Мирон, проф. Г. Павлюх, Радн. Кл. Кульчицький, проф. Павло Чайківський і багато інших, що брали безпосередню участь в українському правительстві, або стояли близько нього. Можливо навіть, що дехто з них пише, або вже і має готові спомини, що однак, коли б так і було, не усуває конечної потреби докладно збирати всі документи, що тільки дадуться і що ще можна їх захопити.

Як страшно такі річі пропадають, нехай свідчить такий факт: В Станиславові за часів української влади було два ритовничі заведення, що особливо в тих часах перетяжені роботою печаток для українських урядів і установ. Кожне з них мало прегарну збірку відбиток українських печаток роблених у них в окремих великих книгах. Були там відбитки печаток не лише зі самого Станиславова, але, сказати можна, із цілої області. Ці відбитки представляли собою для нас велику вартість і тому автор цих стрічок хотів дістати їх у свої руки. І коли тільки польські війська заняли Станиславів, звернувся до згаданих заведень, пропонуючи їм купно тих книжок. Тимчасом показалося, що того таки дня якийсь польський старшина „зареквірував“ ті книжки, при чому то найприкріше, що ритівники навіть не могли сказати, що то за старшина. А прецінь таким річам місце у котромусь із наших архівів чи музеїв.

В наших музеях, а є їх тепер досить вже по-важне число навіть поза Львовом, повинні знайтися всі предмети відносно тих часів, в кожній місцевості свої. Відомо мені прим., що „Гуцульський Музей“ в Коломиї має гарну збірку печаток зі стації в Станиславові, передані туди одним урядовцем вже за польських часів, також і Епархіяльний Музей, якому дав початок пок. радн. Чачковський, має у себе збірку оригінальних печаток Українських Січових Стрільців, що в р. 1918. стаціонували в Станиславові, як також збірку часописів з 1918—19. р. (неповну). Багато річей із тих часів має міський „Покутський Музей“ в Станиславові. Нема сумніву, що вже багато річей знаходиться по українських львівських музеях і бібліотеках, прим. в НТШ. Багато мусить бути у Варшаві в Міністерстві Військ. Справ, про що згадує

Деблесем, автор вище названої польської брошури про ті часи.

На мою думку, все, що відноситься до Станиславова з тих часів, повинно знайти місце в станиславівським Епархіяльним Музею. Він повинен мати найповнішу і найкращу збірку матеріалів до того часу, щоби колись будучі покоління могли мати картину нашого державного життя. Тому слід там складати спомини в рукописах, всякого роду друки, фотографії, документи, печатки (оригінальні і відбитки на актах з того часу), афіші, часописи, оповістки і т. і. в першу міру все, що відноситься до самого Станиславова, а далі до решти полудневих частин б. ЗОУНР.

Автор цих стрічок, користуючись тим, що перебуває без перерви в Станиславові від січня 1918. р. та веде свій особистий денник, хоче бодай в часті, наскільки це лежить в його спроможности, сповнити свій обовязок супроти того великого часу і зібрати на тлі своїх споминів всі матеріали і документи з того часу. Праця ця уплянована на 32 розділи, з чого досі зроблено вже більше як половину. Для неї переглянув докладно міський архів і бібліотеку, архів укр. держ. гімназії, а крім цього використав всі протокольні книги українських товариств, як також влучив до неї протоколи із засідань Укр. Нац. Ради та Адміністраційної Комісії, що урядувала в Станиславові від початку листопада по кінець грудня 1918. р. аж до хвилі, коли переніся із Тернополя український уряд, а врешті протоколи і записки Польської Військової Організації та записки і багато інших, наразі мало доступних джерел.

Для викінчення цієї праці дуже бажано мати також спомини інших людей, особливо тих, що займали в тому часі передові становища та їхні світліни. Тому автор цих стрічок прохає людей доброї волі надсилати йому свої спомини, документи (прим. виказки членів У. Нац. Ради), власні світліни, згл. світліни груп осіб із тих часів для використання в його праці. По використанню цих матеріалів будуть вони на бажання або зверненні, або зложені в Епархіяльному Музею в Станиславові.

Всякі матеріали просить пересилати на адресу автора: Станиславів, вул. Перацького, ч. 78.

Лише спільними зусиллями і доброю волею можна ще урятувати від неминучої заглади останки цих цінних матеріалів до історії нашої державности в рр. 1918—19. А зберегти їх для наступних поколінь — це наш обовязок.

Артилерійський гудзик

Написав: І. Г.

I.

Революція розгорілась на добре. В „брідській республіці“ аж клекотіло. Революційна струя пірвала зі собою всякого мирного християнина й несла його на своїх крилах у місто затверджувати нову владу. А в місті кипіло. Здавалось, що Броди перемінились в один великий казан. Та все таки найбільше крику, заколоту й метушні виявляла брідська стація. Добровольці й здемобілізовані революцією ц. к. вояки звивалися наче мурашки, підпрятували по роззброєних частинах державне майно, розставляли один другого на сторожі та видавали прикази на свій лад і після ока. І щойно пізня ніч втишала це розбурхане море. Тоді всі йшли покріпити солодким сном своє розрадоване серце. Між ними волікся теж втомлений до безтями поручник Василь Побочанський. Та лиш вступив до кімнати, почув за собою тверді військові кроки, а відтак стукіт до дверей.

— Прошу, — кликнув різко і вдивився в двері.

В кімнату ввійшов його чура Марко і спішно подав поручникові зі свого плеча кавалерійську куртку.

— Це для вас, пане поручнику, таку знайшов під командою двірця. Ліпшої вже не було!

Поручник якось недбало кинув оком на Марків трофей. Казав його положити на стілець. Щойно на другий день оглянув „свою вуланку“, котра на диво мала один артилерійський гудзик. Але довго думати над тим не було часу. З жестом кіннотчика закинув він її на одно плече і, розгинаючи трохи на боки свої піхотинські ноги, подався до служби.

Від того часу минуло півтора місяця з гаком. Революційні події йшли скорим ходом і якось по тижні нанесли на брідську республіку найперше інвазію золочівської окружної команди, а згодом державного секретаріяту. В державних будинках розсілися високі військові й цивільні власті. Броди „добровільно“ зфедерувалися зі Золочевом і, здавалось, почали з ним дихати одним повітрям. Революційні прояви обмежились до усунування жидівських вивісок і малих ворохобень. В командних складах запанували фамілійні відносини, бо чільніші в них місця заняли „українці“ з під стягу Маркова. Немісцевих, як бунтарів відсилано на фронт. Зрештою все плило наче на крилах мрій, безпечно, бо Броди заосмотрені в добру армію, дивились спокійно в сторону Львова й ждали відважно на прихід поляків.

Поручника Побочанського іменували вільні голоси тимчасової влади ще першого дня революції повітовим інтендантом, що потвердили найвищі власті в особі сотника Подоляка. Він, з накиненою на плече вуланкою, бігав по брідських магазинах, збирав на людях заховані провіанти ще з перших листопадових днів і годував білим хлібом зморену парадми на Золотій брідську залогу. Аж десь під кінець грудня виселила його повітова команда на фронт, щоби він не бурхав своїм гамором спокійного плеса безжурної спілки.

Та в тих часах підйому духа не легко було скоритися під Львів. По дорозі треба було голоситися в кожного стаційного команданта, розказувати йому „з кінця“ про перебіг революції, а відтак щойно можна було дістати підводу до дальшої подорожі. До поручника відносився кожний стаційний командант з певним респектом, як до артилериста. По кількох днях такої любої розмови й приємної їзди незаними дорогами дістався він вкінці до місця постою Начальної Команди У. Г. А. Вправді місцем постою була Бібрка, мале жидівське місто, та всетаки поручник мусів добре потурбувати сплячих людей, заки відпятав, де міститись головна квартира. А там панувала гробова тишина. Лише в дижурній кімнаті сидів при телефоні якийсь молоденький старшина й страшенно боровся зі сном. Роботи під цей час не було в Начальній Команді жадної. Поляки заповіли приїзд антантської місії й це рахувалось вже за завіщення зброї. Поручник сів собі тихонько під стіною й пердрімав так щасливо ніч. З тяжкого сну збудили його щойно побрязки острог ріжних адютантів, що вештались сюди й туди по кімнатах, немоз у пошукуванні для себе якогось заняття. За ними водила очима громадка старшин з валізками в руках, що теж ждала на приділ. Не забавило й годинки, як у дверях сусідньої кімнати зявився якийсь козак, малого росту й з рукою на чорній перепасці.

— Отаман Павленко! — шепнув котрийсь зі старшин, що шикувались в лаву.

Поручник Побочанський ніяк чомусь не хотів повірити, щоби це був начальний командант галицьких збройних сил. Та прийшлося, бо отаман підходив по черзі до старшин і по довшій товариській гутірці приділював їх до ріжних груп і загонів.

— Група „Старе Село“, група „Схід“, загін отамана Долуда! — ледви чутно виходило з грудий генерала.

Поручник тішився, що небавом генерал стане проти нього і він побесідує собі теж з самим голвнокомандуючим. За старого режиму, та щей в чужій державі, не міг він навіть мріяти про подібне. Мабуть тому, що Австрія провадила війну на кількох фронтах і її генераліссімус просто не мав часу тримати звіту, чи підписувати якісь там службові листки. Як він виправдував так у думці недавну ще покровительку українського народу, підійшов до нього генерал. В поручника рванулось серце сюди й туди. І сам він не знав, чи з надмірної втіхи, чи зі страху, чи прямо з якогось лихого прочуття. Генерал навіть не „міряв“ його очима від стіп до голови, лише як старий другака привітався з ним і завів розмову. Поручник відновив собі при тій спосібності богато образів, котрі час покрив вже був своїм порохом і доходив до революції в Бродах, але пильне діло перешкодило. Мабуть місія надїжджала.

— Да, да, слава Богу, добрий козак! — хвалив генерал, обертаючи заедно пальцями його артилерійський гудзик. — Да, щей гарматчик! Підете,

будь ласка, до загону отамана Воевідки. Він формує коло Винник гарматні полки й потребує вишкolenих старшин!

Поручник стояв ні в цих, ні в тих. Він розумівся на стрілянні з гармат тільки, що циган на молитві.

— Пане отамане, — затягнув він заклопотано, — голошу слухняно, що я не артилерист, лиш піхотинець. Прошу про інший приділ!

Але генерал переконував добродушно поручника: — „Нічого, нічого, будете стріляти, Львів великий“.

З тими словами він відійшов. За пів години їхав поручник Побочанський вже як артилерист з Бірки до Старого Села. Його товариші подорожі, жартуючи, приписували цьому гудзикові спеціальне значіння. Їх весела розмова випогодила зажурену душу поручника. І він став шуткувати, вдихуючи в свою широку грудь морозну свіжість, що іскрилася на пухкенькім снігу в ранніх проміннях сонця.

II.

Пополудні стояв вже поручник перед школою в Старім Селі й готовився до звіту. Ту урочисту хвилю заколотив гуркіт гармат і тарахкотіння скорострілів. Фронтowa мельодія не була для поручника чужа, тому він радів, що й українським воєнним димом прийдеться йому запорошити свою душу. А тимчасом гомін гармат і скорострілів нісся горою понад замислені підльвівські села далеко, далеко в запілля, котре не могло собі жадним способом пояснити, хто то Львів віддав у руки поляків і, чому він ще досі не є в українських руках.

Нараз скригнули двері. На порозі появився отаман Микитка. — „Прошу панів до середини!“ — сказав втішно тай скрився назад перед струєю лютого морозу. Громадка старшин втиснулася до просторої салі. По черзі всі представлялись і голосили свій приділ до розпорядимости групи. Вкінці прийшла черга на поручника Побочанського. Він ковтнув слину й, випрямившись як дріт, віддав себе в руки отамана. Отаман глянув на вилоги його ковніра й сказав:

— Трицятка?!

— Так, пане отамане! — була відповідь.

— А яким чудом вас приділили до артилерії?

Поручник нічого на це не відповів, лиш показав на сіро-зеленковату кругленьку бляшку, що своїм товстеньким сподом висунулась на верх петельки. Отаман розсміявся сердечно й на прохання поручника перевів його назад в піхотинці. За кілька днів водився він вже по селах здовж фронту зі сотнею III. бережанського куріня, що тішився загальною прізвиськом „босого куріня“.

Від того часу неоднo довелось переживати поручникові Побочанському. І безнадійне вичікування капітуляції львівських камяниць і кривавий відворот над Збруч, і прихід республіканської диктатури, і незручний помисл якогось штабовця, щоби втічи до „союзницької“ Румунії й ще багато-багато інших вдатних і невдатних комбінацій. Найважливіша з них була „через Київ на Львів“. Завдяки такій концепції, Галицька Армія, хоч зажу-

рена, вступила на територію посестри своєї тісної батьківщини, що від Сатанова до Кам'янця Подільського була ще вільна від большевицької інвазії.

Ідучи через села на „відпочинок“ у напрямі Мінковець, поручник ще більше дезорієнтувався в республіці високої директорії. Особливо зацікавило його справді малоросійське самовизначення дядьків, сіл і околиць. От раз він заходить в хату тай до хазяїна:

— Здрастуйте! Не можна в вас, хазяїне, купити хліба?

— Дасть Бог! — відповідає.

— Цеж для своєї армії!

— Нема в мене своєї, ні не своєї. Наше село невтральне!

Були й такі, котрі ще не рішилися остаточно, по котрій їм стати стороні революції, а були своєрідні повстанські республіки. Загал одначе цікавився приходом нових військ більше з огляду на їх евентуальний відворот. До галичан заняли дядьки вичікуюче становище. Чули, що це має бути тверда влада. А тимчасом Галицька Армія вимітала Поділля з большевицького сміття. Поручникові було ніяково, що він не в боєвих рядах, лиш як реконвалесцент, сторчить ще при переходовій сотні I. Корпусу і лиш читає звіти. Але одного дня його бажання сповнились. Лиш він увійшов до канцелярії, щоби довідатися, як большевики змагаються з реакцією, а тут вже гукає на нього артилерійський референт отаман Ціха:

— Пане поручнику, прошу до мене!

Поручник підступив, ввічливо сказав про своє заняття і подався відтак з товаришем у місто.

На другий день вже їхав до постою 21. гарматного полку в Великім Макарові біля Проскурова. Вдивляючись в колеса, котрі то виринали, то потапали в подільських болотах, думав, що могло вплинути на його приділ до артилерії. Про гудзик ні гадки. А він недавно пришитий чурою сміявся повним лицем до поручника в проблесках сонця. Так поволи добився він до полку і на щастя дістав батарею без замків. Та довго він з ними не возився, бо за старанням команданта полку сотника Новака, вдалося йому проміняти свої канони на мішки, а згодом перейти до інтендантури I. Корпусу.

III.

І знову промайнуло багато часу. Події котились по собі, як філі на морю. Від одних з них тріскало серце в поручника з надмірної радості, від других краялось в кусні з чорного горя й журби про те, які ще несподіванки стрінуть Галицьку Армію на вибранім шляху „через Київ на Львів“. Найтонші почування сукала в його душі вістка про здобуття Києва і чутка про скорий вже приїзд свіжих військових формацій з Німецького Яблонного в Чехах та полонених галичан з Італії. Тоді поручник у пориві найвищого щастя звернувся в сторону заходу і майже крикнув під адресою Версаль, де саме радила мирового конференція: — „Вміємо без тебе вмерти, то потрафимо без тебе жити!“.

Але це полум'я життя в своїй власній державі

вигасло в „чотирикутнику смерті“. Союзницький маневр з Денікіном і Кремлем став смертним при-судом для Галицької Армії, котрий виконали свої таки червоні землячки на шафоті під назвою Ч. У. Г. А. Та нім це сталося, довелось поручникові Побочанському ще раз перейти огнену пробу зі своїм гудзиком. Було це в Чичельнику недалеко Балти. Саме відбув він виздоровчу відпустку після тифу й зголосився в команді П. бригади Ч. У. Г. А. Там привитав його персональний референт товариш Балицький:

— О, добре, що йдете! Вже для вас маю місце!
— Певно за агітатора на село? — спитав трі-можливо поручник.
— Ні, до артилерії!

Поручник мовчки згодився, щоби через дурний гудзик не стягнути на себе підозріння політкома й не попасти до ревтрибуналу. Думав, що на фронті вдасться йому змінити рід зброї. Та не до-велось. Прийшлося таки закінчити війну при ар-тилерії.

Український табір сиріт і старців у Святобожицях

(1917 — 1920).

(Продовження).

Написав: Д-р В. Пастущин.

В часі отворення народної школи в шкільнім році 1918/1919 статистика дітей виглядала так:

А) Школа для дітей здорових:

I кляса	=	42 хлопців	+	13 дівчат	разом	55 дітей
II „	=	38 „	—	„	„	38 „
III „	=	— „	+	34 „	„	34 „
IV „	=	40 „	+	18 „	„	58 „
IV „	=	34 „	+	28 „	„	62 „

Разом . . = 154 хлопців + 93 дівчат разом 247 дітей

Б) Школа для дітей хорих на трахому:

фрєблївка	=	26 хлопців	+	17 дівчат	разом	43 дітей
I кляса	=	28 „	+	29 „	„	57 „
II „	=	11 „	+	13 „	„	24 „
III „	=	15 „	+	8 „	„	23 „
IV „	=	19 „	+	13 „	„	32 „

Разом . . = 99 хлопців + 80 дівчат разом 179 дітей

Обі школи виносили отже:

A	=	154 хлопців	+	93 дівчат	разом	247 дітей
B	=	99 „	+	80 „	„	179 „

Разом = 53 хлопців + 173 дівчат разом 426 дітей

*) Будинок табірної гімназії. **) Будинок народньої школи та мешкальні будинки для урядовців.

Лука Гарматій (в середині), по його правій стороні Т. Коморівський, по лівій В. Пастущин під час прогульки в Коричанах (вакації 1919 року).

для хлопців і осібно для дівчат; проти коедукації II-гої кляси промовляли два аргументи: брак такої просторої шкільної кімнати, щоби помістила разом 38 хлопців + 34 дівчат; аргумент педагогічний, що в клясі 38 хлопців + 34 дівчат = 72 тяжко учитися і тяжко учити. З наведених чисел бачимо також, що трахома була сильно поширена серед дітвори народньої школи, бо в часі найбільшої фреквенції було заражених 42% дітей в шкільнім віці.

На початку шкільного року 1919/1920 фреквенція дітей в народній школі з причини повороту до краю впала до таких чисел:

А) Школа для дітей здорових:

I кляса	=	14 хлопців	+	7 дівчат	разом	21 дітей
II „	=	8 „	+	3 „	„	11 „
III „	=	1 „	+	16 „	„	17 „
IV „	=	2 „	+	8 „	„	10 „

Разом . . = 25 хлопців + 34 дівчат разом 59 дітей

Б) Школа для дітей хорих на трахому:

I кляса	= 12 хлопців + 5 дівчат	разом 17 дітей
II „	= 5 „ + 7 „	„ 12 „
III „	= 2 „ + — „	„ 2 „
IV „	= 2 „ + — „	„ 2 „
Разом . .	= 21 хлопців + 12 дівчат	разом 33 дітей

Обі школи числили дітей:

A	= 25 хлопців + 34 дівчат	разом 59 дітей
B	= 21 „ + 12 „	„ 33 „
Разом	= 46 хлопців + 46 дівчат	разом 92 дітей

Наслідком такої фреквенції зліквідовано поєднану народну школу з ощадностевих оглядів і приміщено її в однім опорожненім бараку, а багато учителів звільнено від обов'язків учительських так, що до повної ліквідації табору учив тільки управитель школи Лука Гарматій і учителька Коморовська в комбінованих клясах.

Також з тих самих причин, що в народній школі, зачалася наука в гімназії аж 1 жовтня 1918 року. Ученики і учениці святобожицької гімназії були рештками гміндської гімназії, які приїхали тут з Гмінду разом зі своїми учителями. Бували також поодинокі випадки, що деякі бувші ученики гміндської гімназії, які виїхали з Гмінду до краю, вертали до святобожицької гімназії на дальшу науку.

Гімназія святобожицька містилася в гарнім поєднанім будинку і складалася з підготовляючої кляси і чотирох кляс низчої гімназії. В вересні 1918 року це є перед офіційальним отворенням гімназії побирали гімназійна молодь систематичну науку співу, яку провадив управитель гімназії Омелян Бачинський, а крім цього відбувала прогульки. Однак найбільше прогульок зробила гімназійна молодь в липні і серпні 1919 року під проводом учителя Василя Пастущина і управителя табору інж. О. Доразія (Годонін, Коричани, Бучовиці), де наша молодь мала нагоду приглянутися історичним пам'ятникам чеської культури. Велике вражіння в часі таких прогульок робило на нашу молодь чеське огородинство, садівництво і рільництво.

На початку шкільного року 1918/1919 статистика гімназійної молоді виглядала так:

Підготовляюча кляса	= 27 хлопців + 16 дівчат	разом 43 дітей
I „	= 38 „ + 15 „	„ 53 „
II „	= 25 „ + 5 „	„ 30 „
III „	= 32 „ + 4 „	„ 36 „
IV „	= 13 „ + — „	„ 13 „

Разом . . = 135 хлопців + 40 дівчат разом 175 дітей

Гімназія була коєдукаційна з виїмком кляси IV-тої, де не було дівчат.

Учительський збір таборної гімназії був такий: управитель гімназії Омелян Бачинський, під кінець шкільного року управителем гімназії був Олександр Крохмалюк; учителі: Корнило Заклинський, Клим Чичка, Омелян Джуган, Василь Пастущин, Омелян Смеричанський, Петро Терещук і о. Дмитро Гулин як катехит.

Завдяки управителеві Омелянові Бачинському існував в гімназії дуже добре зорганізований хор, який часто виступав і пописувався своїми концертами: дуже ефектовний був концерт гімназійної

молоді уладжений в честь Івана Франка дня 28 травня 1919 року.

Додати також треба, що гімназійний хор виступав також разом з хором українських таборних інтелігентів.

Гімназійна молодь покликкала до життя кружок „Самообразовання“, де ученики і учениці в присутності своїх учителів, а часом і запрошених гостей виголошували свої реферати на різні актуальні теми, а відтак нераз дуже річево дискутували.

Та сама гімназійна молодь оснувала також „Драматичний Гурток“: заходами того гуртка виставлено 13 січня 1919 року „Вефлеемську Ніч“ Марійки Підгірянки, а 14 травня 1919 року „Наталку Полтавку“ Котляревського. Оба ці представлення мали дуже гарний і повний успіх. Режисером цих вистав був управитель гімназії Омелян Бачинський.

В модельярськім кружку вправлялася наша молодь під артистичним проводом Петра Терещука в моделюванню і рисунках, а зі своїх праць улаштувала в маю 1919 року дуже гарну виставу, про яку висказувалися дуже прихильно не тільки свої але і чужинці.

Гімназію візитував посол професор др. Олександр Колесса, відвідував і прислухувався науці також посол Лев Левицький.

Дня 4. вересня 1919 року приїхав до табору проф. Михайло Демчук як представник Українського Запомогового Комітету у Відні і під його проводом відбулися кінцеві іспити в гімназії. Статистика клясифікації при тих іспитах виглядала так:

		К л я с а					
		Підготовляюча	I	II	III	IV	разом
Степень відзначення	хлопці	9	2	2	9	2	24
	дівчата	3	2	2	1	—	8
Здібні	хлопці	14	27	16	16	6	79
	дівчата	7	9	1	1	—	18
Взагалі здібні	хлопці	—	1	2	3	1	7
	дівчата	—	—	—	—	—	—
Нездібні	хлопці	1	1	—	—	—	2
	дівчата	—	—	—	—	—	—
Разом . .	хлопці	24	31	20	28	9	112
	дівчата	10	11	3	2	—	26

Наведені в статистиці цифри говорять самі про себе: вони є доказом, що молодь наша не дармувала, а вчилася пильно.

По іспитах більша часть гімназійної молоді вернула до дому, а наслідком цього фреквенція упала в гімназії так низько, що гімназії ніяк дальше провадити не було можна.

Діти народньої школи переважно воєнні сироти були приміщені під опікою сестер служебниць в Захисті ім. Митрополита А. Шептицького. Усіх сиріт було 374; це число сиріт треба уважати як

максимальне в часі найбільшої фреквенції мешканців в таборі. В числі 374 було 203 хлопців і 171 дівчат; круглих сиріт (без батька і матери) було 96 хлопців і 60 дівчат; малих сиріт, що не ходили ще до школи, було 12. В захисті були приміщені хлопці осібно від дівчат, також від дітей здорових відокремлено дітей хорих на трахому. В одній кімнаті спало звичайно 8 найбільше 14 дітей.

Загальну інспекцію над цілим захистом мала сестра служебниця Христофора. Діти тяжко хорі на трахому були під доглядом світських сестер шпитальних, бо бараки, в яких мешкали ті діти, зачислялося до бараків шпитальних. Частинний нагляд над захистом мав також збір учительський народньої школи.

Силами дітей сирітського захисту п. М. Чичкова приготувала і улаштувала представлення „Серед квітів“ К. Лукашевича дня 14 лютого 1919 року. Вистава ця так усім подобалася, що на загальне бажання повторено її ще в березні того року для чехів у Києві. На цім вечорі відспівала також п. Бачинська цілий ряд українських народніх пісень, якими чехи одушевлялися.

Як діти народніх шкіл були приміщені головню в захисті, так учеників і учениці гімназійні приміщено в бурсі; ділилася вона на дві часті: бурса учеників містилася в 8 бараку і нею кермував Омелян Бачинський, управитель гімназії, бурса гімназійних учениць занимала барак 2 під наглядом сестри служебниця Таїди, пізніше під наглядом учительки Домбровської.

Дівчата, які скінчили народню школу, а до гімназії не ходили і які додому ще не могли вернути, працювали в таборній швальні, де під управою учительки Августини Кабарівської могли дуже багато навчитися таких річей, які їм в пізнішим практичним житті напевно могли придатися.

В швальні було 11 машин до шиття з Вольфс-

Делегація Українського Запомогового віденського Комітету в таборі. Сидять від лівої до правої: Пос. І. Семака, пос. Лев Левицький, староста А. Фендрих, радник Т. Лучаківський. Стоять від лівої до правої: Адміністратор харчевих магазинів Плева, управитель табору інж. О. Доразіль, старшина чеської армії (?), начальний лікар д-р Іван Ціпановський, канцелярійний урядник Осип Соколовський (1919 рік).

бергу, 12 з Гмінду і 8 святобожицьких, разом 31; з того 6 машин визичили відтак шпиталі і захист до підручного ужитку.

Хлопці по укінченню народньої школи могли працювати в таборних шевських варстатах, якими кермував Ефкевич; хлопці виконували тут різні напрямки до бурси, захисту, шпиталів і в той спосіб виучувалися цього потрібного їм в житті ремесла.

Від самого початку аж до ліквідації українського табору в Святобожицях існував Місцевий Запомоговий Український Комітет; був він неначе філією Українського Запомогового Комітету у Відні і мав боронити інтересів українських виселенців; він посередничив отже з одної сторони між управою табору а віденським Запомоговим Комітетом з другої сторони. Місцевий Український Запомоговий Комітет впливав також на організаційну громадянську працю серед виселенців.

В місцевім комітеті змінювалися часто члени залежно від вибору і від повороту деяких членів до краю: протягом існування цього Комітету засідали там такі члени як: о. пралат Евген Гузар, др. Іван Ціпановський, Володимир Кабарівський, Лука Гарматій, Омелян Бачинський, о. Петро Патрило, Василь Па-

Захист сиріт ім. Митрополита А. Шептицького на чолі з о. Пралатом Евгеном Гузарем, управителем табору д-ром Штраубом і адміністр. харчевих магазинів Теодором Базером та сестрами служебницями (рік 1917).

стушин, Ронгушева, Заклинський Корнило, Домбровська Марія, о. Гулин Дмитро, др. Микола Сисак, Смеречанська, Чичка Клим, Гуменюк Іван, сестра служебниця Христофора і інші, котрих імен вже собі не пригадую.

Таборовий вертепний театр був головно призначений для дітей. Фігурки, куліси і цілу сценерію до цього театру куплено частинно за гроші місцевого Українського Запомогового Комітету, частинно за гроші управи табору. В цьому театрі улаштовувано від часу до часу дрібні вистави діточі морального змісту і то головно в чеській мові, бо українських підручників в таборі не було. Діти наші мали велику радість на таких представленнях. В ролях цього театру виступав дуже часто інж. Доразіль і чеські ученики гімназійні з Кийова. З грошей зібраних на цих виставах інж. Доразіль купив новий інвентар вертепного театру і цей новий інвентар передав як зворот за визичені гроші місцевому Українському Комітетові; згаданий комітет передав цей інвентар відтак разом з іншим таборним інвентарем о. совітникові В. Лицинякові як делегатові львівських Захистів з проською, щоб він передав інвентар вертепного театру тодішньому Укр. Педагогічному Товариству у Львові.

Тому, що табір творив для себе замкнену цілість і лежав кілька кілометрів від повітового місточка Кийова і тому, що в часі епідемій взагалі не можна було виходити з табору, рішила управа табору в порозумінні з загалом української таборної інтелігенції заінтересувати наших виселенців також кіновими виставами: протягом тижня (оскільки в таборі не було епідемії) давалося дві вистави, одну для шкільної молоді в годинах пополудневих, а другу для старших ввечері. Фільми замавляв інж. Доразіль, а касу кіна вела Емілія Кабарівська. Староство давало для кіна 100 к. місячної субвенції. Кіно це зараз по розпаді Австрії перестало існувати, бо чеське правительство перестало платити місячні субвенції.

Крім згаданого вже в горі гімназійного хору zorganizував Омелян Бачинський також хор з таборних інтелігентів, який сповняв свою важну культурну місію, а своїми виступами одушевляв не тільки наших виселенців, але також чужинців (чехів).

Важніші концерти цього хору були:

1. Концерт з нагоди проголошення чеської державності; на концерті цим виголосив Др. Іван Ціпановський гарно обдуману промову: Про чесько-українські відносини та про чесько-українське відродження.

2. 8 лютого 1919 року концерт з нагоди Зединення України, з промовою Омеляна Бачинського: Як до того зединення прийшло.

3. В червні 1919 року концерт українських пісень, який повторено для чехів в Святобожицях і Кийові.

Таборове казино гуртувало цілу українську інтелігенцію в одну велику неначе родину, а то тим більше, що казино містилося в спільній їдальні для інтелігенції, де сходилися всі кілька разів денно

і дискутували на різні тоді актуальні теми. Касино передплачувало всі тодішні українські часописи з Відня і Львова і деякі німецькі і чеські. З касина подібно як з Українського Місцевого Запомогового Комітету виходила ініціатива до організаційно-громадянської праці в таборі.

З членів касина завязалася в перших днях лютого 1919 року секція: Просвітянський Кружок; до виділу цього кружка вибрано Омеляна Бачинського, Василя Пастущина, д-ра Миколу Сисака та Марію Домбровську. Виділ цей рішив на першій засіданню повести працю просвітянську в таборі в слідуєчий спосіб: а) популярні відчити зглядно реферати для загалу виселенців; б) виклади для таборної інтелігенції.

Популярні відчити для загалу виселенців зачалися дня 11 лютого 1919 року рефератом Василя Пастущина: Короткий начерк змагань України до самостійности. Відтак пішли реферати систематично а саме: у вівторок відбувалися реферати або з української історії або з української літератури. Українську історію реферував Василь Пастущин а українську літературу Марія Домбровська або Осипа Заклинська. У четвер відбувалися реферати на перемену з гігієни і фізики; гігієну реферував др. Микола Сисак, фізику Омелян Джуган. Кожної п'ятниці відбувалися звіти з біжучих тодішніх світових подій і ця ділянка була в руках Омеляна Бачинського.

Наведені реферати відбувалися ввечері о годині 7-мій в салі сегого бараку, загал виселенців брав живу участь в тих рефератах і користав з них дуже багато; доказом цього може бути така обставина: по укінченні рефератів з української історії рішив Василь Пастущин посвятити один вечір, щоби переконатися, чи його учасники користають з тих рефератів; на поставлені вибрані питання з української історії загал слухачів відповідав добре, а деяких треба було подивляти за їх розумні, влучні та самопевні відповіді; відповідям тим прислухувалася також численно зібрана на салі інтелігенція.

Виклади для інтелігенції відбувалися звичайно в неділю по ввечері в салі касина. За цілий час виголошено такі реферати: Др. Софія Морачевська один відчит з естетики, Омелян Бачинський один реферат з соціології, Іван Гуменюк один відчит про сліпців, Марія Домбровська 2 реферати з новітньої індійської літератури, Осипа Заклинська один відчит з новітньої української лірики, Емілія Ільницька один відчит з естетики і один з української літератури, Лука Гарматій два реферати про події в Східній Галичині за час від 1. XI. 1918—30. IV. 1919, сестра Морозівна один відчит з соціології, Василь Пастущин два відчити з грецької літератури і один реферат: Про ріжницю полів за Павляшеном.

В деяких відчитав могла брати участь також гімназійна молодь. По відчитав відбувалася також звичайно менше або більше оживлена дискусія.

(Докінчення буде).

У большевицькій чрезвычайці

(Із записника старшини УГА).

Написав: *Лрич-Занізьський.*

При Начальній Команді. Большевицьке військо. Арешт і чрезвычайка. „Дамочки“ і провокатори. Пригода сотника Мельниковича. Генерали УГА Ціріц і Микитка.

Було це в початках травня 1920. р. Я був тоді в Начальній Команді в Балті. Заняття не мав ніякого, а був приділений до запасного коша інтендантури, що її шефом був от. Андрій Кадайський. Наша недавня ще злука з совітською армією наглядно показала неприродною. Наслідків довго не треба ждати. Большевики поступали безоглядно, а навіть провокаційно. Їх агітатори пустили в хід клич „унічтожать галицьких офіцерів“. Це голосив отверто на військових мітингах, головну повноважений для галицьких справ Затонський та начальний вожд Галицької Армії Порайко. Оба вони приїхали з Києва до Балти, де була ставка Начальної Команди Галицької Армії. На славу галицьких стрільців треба сказати, що агітація серед них не мала наслідків. Галицький стрілець більше вірив старшині, з яким разом боровся в Галичині від 1. листопада 1918, як демагогічним промовам червоних. У них йшли вічні мітинги. Практичної щоденної праці у большевиків не було, не було теж дбайливості про стрільця, його поживу, однострій, обуву. Червоноармієць був зданий на себе. Обозу у червоноармійців, бодай при тих дивізіях, що стояли в Україні — не було ніякого. Червоноармієць, де квартира, там і їсть. Сідає просто до миски мущика і набирає своєю ложкою, хоч і не просять.

Большевицькі комісарі, що мали доставляти харч Галицькій Армії, їздили по селах і скликували зібрання. Селяни сходилися, нерідко і побивали комісарів, а харчів не було. Наша армія не одержувала грошей, жила останками своїх запасів. Большевики ставили лиш перепони нашій інтендантурі. Заборонили між іншим рекувірувати цукор по цукроварнях, який становив головне жерело роздобуття харчу.

В запіллї розсілись десятками жидівські комісарі — а це якнайгірше вплинуло на стрільців. „Куда ми зайшли, — все правда, що писали газети, що власть большевицька — то жидівська“ — говорили стрільці.

Відділи большевиків не мали ніякої карности. Грабили не лиш „буржуїв“, але і союзників галичан. У Тульчині ограбили цілий галицький шпиталь. Забирали одіж хорим на тиф. Виздоровці не мали що на себе надягнути. В Бершаді забрали 44 коней з відділу пор. Штайнера.

Старшинам нашим приказав Порайко зняти відзнаки. Вийшов приказ здійснити тризуб, заборонили жовто-блакитний прапор. Стрільці і старшини припняли по наказу червоні значки. В нас вмовляли, що ми „клас а не народ“. До націоналізму ставились як бик до плахти. Над відділами поставили

комісарів, що робили службу поліційну а за всяку „неблагодяжність“ тягнули в „чрезвычайку“. Серед старшин почалась деморалізація. Вільна думка пропала. Кождий старався мовчати, та оглядався на всі боки, чи не слухають. При полевім штабі завязались комуністичні курси, які вів галицький поручник Гадзінський і артист театру Коханенко. Гадзінський грозив, що коли не будемо вписуватись, то на нашу голову впаде нещастя.

Атмосфера стала тяжка — мусіла прийти буря. Військове товариство — було на дорозі в розбишацькі банди. Я попросив про відпустку, та думав відпочати. Від грудня 1919. я жив постійно в вагоні серед тріскучих морозів, а від початку всевітної війни лишень два рази мав кількадевну відпустку.

Дня 5. травня 1920. р. приїзджая в Одесу. 7-го травня стаю на квартиру в віллі гр. Толстого над самим морем. Квартира та назначена совітською владою для галицького війська, прекрасна. Вид на синє море. На морю всього одно французьке судно, яке привозило русских салдатів, що воювали під Верден.

Вже день наперед чув я, що галичан хотять арештувати.

О 2-ій годині вночі буджуся — в віллі рух. Стукають у наші двері. Отвираю. Вбігають молоді жидики з червоними лентами, при зброї. З ними комісар. Кажуть нам збиратись і йти за ними. Питаю, що сталося. Кажуть, що це здається непорозуміння. Нас переслухають, діло виясниться, — відпустять. Тут жидики нагадують собі, що мають шукати за зброєю. Якийсь жидок міряє скілька разів до сот. дра Юркевича з револьвера. Надвуся і патетично питає: „Ружійо єсть?“ Мимохіть смішно мені, як жидок випулив очі і довго остає в тій позиції, та дивиться при тому в стінне зеркало, на свою поставу з револьвером.

Сходимо в подвір'я около 4-ої г. ранку. Там ждуть вже нас лікар-полковник др. Бурачинський, сот. др. Лунів, сот.-суддя Шалинський, пор. Лесінський, сот.-інт. Давидяк, словом ціла „вілля“. Наші пакунки складають на авто. Нас самих оточують червоноармійці, самі жиди і китайці, та ведуть цілою кількою до чрезвычайки на вулиці Катерининській. Входимо в подвір'я 3-поверхової кам'яниці. Вулиця при самім вході з одного боку задротована кільчастим дротом. Словом стрілецький закіп.

Тут за хвилю приведено і других галичан з сумежних вулиць. Виджу отамана Бубелу, пор. дра Микитку, сот. Леся Дереша, кілька жінок, хорих стрільців з дому виздоровців. Всього 204 чоловіка. Стоїмо годинами. Зачинається ревізія. Довкруги нас переважно жидики, в цивільному одязі, деякі в „габігах“, „вінтовка“ через плечі, як на ловах. Роблять якісь вправи, ніби „чвірки вперед“. Один

туда, другий сюда. Показують, що вони... військо і що у них „дисципліна“.

Нагадую собі нашого Руданського. Як то Іван вів жидівське військо. „Гречка не гречка... марш мої воячки“.

Сонічко пригріває. Ми стоїмо. Сісти нема де. Входить влада. Якийсь панок в чорній довгій за-гортці сідає за стіл серед подвіря. При нім малий, з довгим носом в однострою, подібному до нашого, пов'язаний ремнями здовж і впоперек. Лице жовтаво-сине, очі зеленаві. Це слідчий суддя. Підводять по двох наших. Приступає до них кучерявий, з малими очима і товстими губами чоловічок, жидок чи грузин. Бушує по кишнях. Витягає все. Довідуємося, що це совітський кат, за місячну платню пядесять тисяч совітських рублів. Перешукують перших очевидно старшин. Забирають буквально все. У стрільців лишають половину грошей.

Серед нас появляються дві „дамочки“. Одна з них „жалує“ галичан голосно. Вечером відпускають їх. Одна підбігає до мене, чи не маю яких поручень до міста. Дякую їй, у мене нема. „Дамочки“ очевидно на совітській службі. Радо дечого від нас довідались би.

Тут у тюрмі сидять уже від 6 тижнів отаман Куніш, Гофман, сотник Юревич. Їх арештовано в каварні в Одесі, при вулиці Дербасівській. Сидять вже 6 тижнів, — але їх не переслухують. Щодня кажуть їм, що „завтра“ відпустять.

Вечером переводять нас брамою з подвіря на вулицю, а відтак в той сам будинок на другий поверх. Нас оточують і ведуть китайці. Попереду сухий поляк, — видно з північної Росії, пізнати по акценті.

Примішують нас по кількадесять по кімнатах. Спимо на голій підлозі. Ніяких ліжок, сінників, навіть ніякого крісла. Я сплю коло сот. д-ра Юркевича, на його пелерині. Серед нас у нашій кімнаті виринають незнайомі лица. Жидок Яків Медовар з Голти, якийсь англієць з італійським назвискон Демартіно і Долобчій. Перший і останній признаються, що вони на совітській службі. У Долобчія характеристичний горляний голос. По нім розпізнав я його серед темніської ночі, коли до нас пізніше на товаровім дворці стріляля большевики. Але про це потім. Цей Долобчій очевидно провокатор.

— Колиб так російським салдатам назначили таку кімнату як вам — каже до мене — нестало би ані одної шиби.

Ага! Ти хотів би, гадаю собі, — щоби за твоєю радою піти і бодай в цей спосіб дати чрезвичайці факт нашої контрреволюційности.

Нам ніхто не каже, за що ми арештовані. Правда, ще на подвірю чрезвичайки з'являється молодий чоловік літ трицять. Це кажуть „товариш Роденс“, предсідник чрезвичайки. Його обступили наші старшини. Питають, за що нас арештовано? Говорить, що „ваші жандарми“ роззброїли на стації Затише „наш ешалон“, а в Терасполі „ваші козаки громили жидів“. Кажемо, що це неможливо, в Терасполі наших частин не було.

„Цуж я з вами зробен. Я мувілем з Затоньським

і Порайкон, одесьлен вас до Кійова“, — говорить пан Роденс варшавським акцентом. Очевидно він також поляк, хотяй пізніше Яків Медовар представляв його латишом. Деякі з наших, звідки не знати — знають, що це поручник австрійської армії і називається Гіртель.

У чрезвичайці сидимо три дні. Це якраз Великодний Четвер, Пятниця і Субота. Нас не переслухують. На подвірю роздали нам „анкету“ т. є аркуш паперу з питаннями, куди вписуємо наші „генералія“.

Вечером у чрезвичайці гучно. Хлопці зібрались коло вікна, співають на всю Екатерининську площу національні пісні: „Не пора“, „Ще не вмерла“. Чи це було політично?

Про їду для нас ніхто не дбав. Ми одержали кілька разів хліб і чай. Та й того чаю не багато, бо не було в що взяти. Наші річі були в совітським магазині. Ми, як могли, помагали собі. Деяким старшинам вдалося всетаки переховати гроші під час ревізії.

Першої зараз ночі будить нас крик у кімнаті. То „караул“ китаець насильно стягає чоботи з сотника Мельниковича. Ми кинулись до нього, китаець навтеки!

Просимо у заступника чрезвичайки сінників. „Вам не треба, каже — завтра і так ідете на свободу“. Очевидно, наші беруть це за добру монету. Я сміюся з цього, — мені вже говорили, що значить слово „свобода“.

В Великодню Суботу ідемо на ту „свободу“. Зібрали нас на подвірю, та вже меншим, вкритим людськими екскрементами. Прочитують, порядкують, записують. Передають нас якомусь іншому большевицькому урядовцеві. На подвір'ї продирається до нас придніпрянка пані Яворська, вдова по сотникові галичанині. Принесла кільканацять сорочок, святочне печиво, солонину, яйця. Ділимо це між себе.

Большевики показують свою владу. Вибирають 8 старшин, між ними отамана Бубелу і посилають у касарні мити підлогу й виходки. Китаець їх сторожить. Довідуємося, що тут в чрезвичайці сиділи наші генерали Ціріц і Микитка, що їх галицький революційний трибунал видав большевикам. Оба вони не хотіли перейти на службу до большевиків, звернулись до румунів, щоб їх перепустили через границю. Румунські джентельмени — не пустили. Обох генералів арештовано. Оба вони мусіли також чистити параші червоних товаришів і мити підлогу в касарнях.

Нас виводять на Екатерининську площу, уставляють чвірками в ряд перед самою чрезвичайкою, числять не знати вже котрий раз. Не виходить їм щось. „Товариші“ числять слабо, — а ми стоїмо і стоїмо. То на праву сторону то на ліву перегаляють.

Ідемо. Попереду червоноармійці розганяють публіку крісами. Довкруги нас китайці. Командант конвою палить з револьвера раз-за-разом. За ним починають китайці й собі стріляти. Настає фор-

мальний боєвий огонь. Серед публіки паніка. Все втікає. Грохіт залізних ролет, — купці закривають склепи. В одній хвилині вулиці пусті. Ми йдемо та йдемо. Куди? — Не знаємо. Питали ми команданта, — каже, що не знає. Одні кажуть, що на товарний двірць, а там до Києва, — другі, що в тюрму.

Аж тут підходить до конвою земляк-галичанин. Нас ведуть у совітську тюрму. Цього земляка придержали большевики в тюрмі 3 неділі, — аж поки

не згодився вступити в совітську армію. Вертався він як австрійський вояк з полону.

Виходимо за город. Всюди чути стріли. Це стріляють большевицькі стійки на товарнім двірці й біля тюрми. Додають собі відваги. Положення в Одесі не дуже безпечно.

По дорозі падають хорі стрільці. Вони після тифу були в домі виздоровців. Але на все є рада. Перша зкраю фіра на дорозі, — стрільців везуть у тюрму. (Докінчення буде).

Історія 8-ої Галицької Бригади

III. 6. ПЕРШИЙ ВІДВОРОТ У. Г. А.

Написав: Д-р Іван Карлинець.

(Продовження).

14. Проба завішення зброї. Коли плянований ген. Павленком протинаступ в районі Дрогобича не вдався й закінчився упадком нафтового басейну та розсіпкою групи, що мала цей протинаступ виконати, спробувала Начальна Команда запобігти цілковитій катастрофі через завішення зброї. Цю спробу описав досить широко в „Українським Скитальці“ Михайло Колтунюк, б. сотник і референт артилерії й муніції при штабі III. Гал. Корпусу, який був одним з парламентарів. Отож читаємо там, що десь кого 9. год. вечором 17. травня (ця дата хибна, повинно бути 18. травня — І. К.) зголосився телефоном до команди III. Гал. Корпусу заступник Державного Секретаря Військових Справ, отаман Бубела й зажадав точного звіту про становище на фронті, бо мала відбутися нарада Державних Секретарів. Сотник Колтунюк подав коротко бажаний звіт і заявив, що положення безвихідне, та що супроти загальної деморалізації серед стрільцтва а частинно навіть серед старшин, нема вже більше надії на вдержання фронту. На цьому розмова закінчилася. Здається, пише Колтунюк, на основі рішень, що запали на раді Державних Секретарів, прийшли кілька годин пізніше з Начальної Команди вказівки, в яких заряджено відворот і визначено дороги для цілої Армії. Майже рівночасно прийшов другий приказ, що всі три корпуси У. Г. А. мають зосібна вислати до поляків негайно паляментарів, котрі мають переговорювати з ними про негайне завішення зброї й здержання воєнних кроків. Начальна Команда годилася на демаркаційну лінію Буг—Стрий. З III. Гал. Корпусу назначено парламентарями підполк. ген. булави Фідлера й сот. Михайла Колтунюка¹⁾. Кого назначено з I. й II. Корпусу, не знаємо.

Парламентарі з III. Гал. Корпусу виїхали о год. 4. рано 19. травня (Колтунюк подає хибно 18. травня — І. К.) самоходом в напрямі Дрогобича та вже коло Нежухова за Стриєм стрінули обози

У. Г. А. (це вже були певно обози рудецької „Групи Гофмана“ — І. К.); поляків стрінули над рікою Тиссьмєницею. Поляки завезли парламентарів до ген. Івашкевича в Самборі, та цей сказав, що справу завішення зброї може вирішити тільки сам Галер. По трьох днях повезли їх зі Самбора до станції Надиби Воютичі (зараз за Самбором), а звідси через Перемишль, Краків і Варшаву до Люблина, де була команда армії Галера; ця їзда тревала знову кілька днів. В штабі ген. Галера, де працювали майже самі французькі старшини, прочитано їм на другий день відповідь Галера на пропозицію завішення зброї. Ця відповідь звучала так: „Pan generał Haller raczył Panom oznajmić, iż warunków rozejmu nie przyjmuje i z galicyjską ukraińską armją wogóle rokować nie będzie. Przeciwnie, żąda natychmiastowej kapitulacji całej armji, złożenia wszystkiego oręża i amunicji, wydania całego parku kolejowego. W sprawie okrucieństw, jakie popełniała ukraińska armja na polskiej ludności Galicji Wschodniej będzie ustanowiona międzynarodowa śledcza komisja, która winnych pociągnie do surowej odpowiedzialności. Pisemnoji відповіди ген. Галер не хотів дати²⁾“.

Парламентарі, вислані II. Гал. Корпусом, прибули до поляків на відтинку полк. Сікорського. Про їх приїзд і пропозицію завішення зброї згадав і Гуперт та дослівно написав таке: „Та цієї просьби (завішення зброї, — І. К.) не можна було брати поважно, бо за часто послугувалися українці подібним підступом, хочаби за кожним разом скористати через те на часі. („Заєнце...“ 67). Це твердження Гуперта про многократні підступи українців, як всі добре знаємо, є незгідне з правдою.

Так отже ця спроба завішення зброї скінчилася нічим. Це зрештою можна було легко передбачити. Бож для яких причин мали-б поляки заключувати завішення зброї саме в розгарі своєї успішної офензиви, коли то їм отвіралося вигляди на те, що незабаром займуть цілу Галичину;

¹⁾ „Український Скиталець“, IV, число 6. (28), стор. 25.

²⁾ „Український Скиталець“, IV, число 7. (29.), стор. 26—30; число 9—10 (31—32), стор. 35—38.

їх до цього ніщо не змушувало, а всемогуча тоді Франція була по їх стороні.

15. Хаос і замішання в Н. К. Г. А. Вже в третім дні польської офензиви запанував в Начальній Команді в Ходорові горячковий стан та замішання; Начальна Команда тратила орієнтацію в положенні та не знала, що робити, бо все нараз стало рватися. Фронт на обох крилах розлітався, був брак запасних частин, брак муніції, брак дисципліни та передусім брак пляну, що треба робити, та куди мають частини відступати. Про це згадує в своїх споминах др. Шухевич, що був в тому часі персональним референтом в Начальній Команді. І так подає він, що з огляду на брак запасних частин, зарядив ген. Павленко, щоби вислати на фронт навіть булаву сотню Начальної Команди й тільки з огляду на те, що польське населення Ходорова стало підносити голову, відложив виконання цього наказу. Також муніції Начальна Команда не мала; тому на жадання команди Ш. Гал. Корпусу, яка призабула, що має в своїм розпорядженню великий склад муніції в Калущі, вислала їй останки, а собі залишила тільки смішно малу кількість. Про поповнення муніційних запасів із заграниці вже не можна було думати, з огляду на можливість цілковитого відрізання поляками Галичини від чехословацької границі. Само перебування в Ходорові було вже небезпечне, тому піднесено думку, щоби перенести Начальну Команду до іншої місцевости. Начальник Штабу, полк. Курманович вже давніше думав про перенесення Начальної Команди до Калуща. Ця місцевість, як осідок Начальної Команди відповідала навіть його стратегічним плянам (щоби оборону перенести на лінію Дністра і в Карпати та оборонити в цей спосіб нафтовий басейн). Хоч польські частини заняли вже Самбір і доходили до Дрогобича й оборонна лінія на Дністрі ставала чимраз то менше актуальною, полк. Курманович не покинув свого пляну. 17. травня дістав ширший штаб Начальної Команди (в цьому й персональний референт) наказ, приготувитися до виїзду. В Ходорові залишився тільки тісніший штаб а саме: Командуючий, начальник штабу, оперативний відділ, телефонічний, технічний, муніційний і санітарний референт. Ширший штаб виїхав коло 22. години 18. V. (коли вже певно було відомо начальникови штабу, що проба українського протинаступу коло Дрогобича не повелася) до Калуща через станицявів а не через Стрий, який вже був zagrożений. До Калуща приїхав поїзд передполуднем 19. травня (тоді то частини рудецької „Групи Гофмана“ відступали зпід Дрогобича під Стрий). Та в Калущі вже панувало сильне поденервування. Від Стрия в напрямі на Станицявів їхали один за другим евакуаційні поїзди. Проїзжі говорили, що поляки заняли Миколаїв і перейшли Дністер, також дехто подавав ще нествержені відомости про упадок Дрогобича й Борислава, та що команда Ш. Г. Корпусу перенеслася вже зі Стрия до Долини. Мешканці Калуща дивувалися, що Начальна Команда спроваджується до їх міста, коли вже польська армія є недалеко. Через місто переходили вже деякі відділи, розбитки та дезертири з Ш. Г. Корпусу. Серед приїзжих

старшин ширшого штабу Начальної Команди кружляли різні поголоски й проекти. Одні говорили, що Ш. Г. Корпус здобув Львів, деякі радили покинути все й гуртом податися на Чехословачину, інші виступали проти тієї масової дезерції. В Калущі перебував ширший штаб Начальної Команди до 21. травня. Таку картину безладдя в Начальній Команді подають спомини д-ра Шухевича. („Спомини“ II, 64—70; речення в скобках і підкреслення мої — І. К.).

Про цей час згадав в своїх споминах і ген. Павленко. „18. травня, — пише він, Начальна Команда рішила відірвати від ворога головні свої сили й поставити їх кількома кольонами для маршу в нових операційних напрямках — до трикутника Дністер — Збруч — Золота Липа. Природні межі, що творили притоки Дністра на шляхах армії до намічених обшарів, давали змогу вноормувати й дисциплінувати рух окремих кольон та виграти час для евакуації армійського запілля. Як і треба було чекати, відступ підніс потребу кращих технічних засобів. Війська вимагали набоїв, — а в нас був повний брак їх. Хтось пригадав, що в світовій війні російські війська вживали також і австрійських рушничих набоїв. Зробили спробу. На двіста кроків з десятків стрілів ледве один чи два попадали в квадратний метр, решта не долітала... А поляки про це добре знали... („Українсько-польська війна.“, 67).

Твердження ген. Павленка, що вже 18. травня рішила Начальна Команда перенести оборону в трикутник Дністер — Збруч — Золота Липа, в порівнанні хочби з фактом, що ширший штаб Начальної Команди виїхав саме цього дня вечером до Калуща, що лежить на полудні від Дністра, поза згаданим трикутником, треба вважати помилковим. Можна скоріше твердити, що 18 травня, а також і в двох-трох слідуєчих днях Начальна Команда ще не знала, де має армія ставити опір та куди спрямовувати евакуацію запілля, майно армії та й самі частини. Щойно деякі пізніші події, про які ще буде мова, причинилися до рішення. Загально зі споминів і ген. Павленка й д-ра Шухевича виходить ясно одно, а саме, що з причини різних браків було в тому часі зле.

Крім цього серед старшин Начальної Команди не було однозгідних поглядів на те, що дальше робити, а це викликувало упадок духа в частинах та дезорганізацію. Про ці різні погляди серед провідних людей в армії згадує й ген. Павленко. „У той час — пише він у своїх споминах — внутрі армії змагалися два погляди. Прихильники одного вважали, що після програння бійки під Дрогобичем, армія скінчила своє завдання. Навпаки, другі підносили думку, що після поразки, яку потерпіли з боку коаліції, УГА. мусить служити загальноукраїнській справі. Остання думка ще не була вистарчаюче спопуляризована; ще частина вояцтва тягнула „операційну лінію“ тільки до... свого повіту... Також і в „Начальній“ думки розбилися. Моральну єдність порушено й то не на користь збройної боротьби. Я особисто заявив себе прихильником другого розуміння завдань армії“. („Українсько-поль-

ська війна“ ..., 67—68; підкреслення ген. Павленка).

Так отже брак однозгідної думки серед еліти старшин Начальної Команди, та пасивність і неохота до продовжування боротьби у деяких з них — це були головні причини хаосу, замішання й безпляновості в рішеннях Начальної Команди в цьому, так великої ваги часі; це знову було одною з головних причин дальших катастроф на фронті. Бо як мозок є нездоровий то й цілий організм не може доцільно сповняти своїх функцій.

16. Події 20. V. 1919. Упадок Стрия. Коли така дезорієнтація й замішання панувало в Начальній Команді, то що говорити про підчинені їй частини?! Передусім в III. Гал. Корпусі представлялася ситуація безнадійно під кожним оглядом. Частини потребували муніції, а тут команда корпусу не могла її дати, бо здається забула, що має великі запаси на складі в Калуші, що опісля правдоподібно в більшості дісталися полякам¹⁾. З огляду на загроження самого Стрия з північної сторони через групу Конаржевського, який по заняттю Миколаєва над Дністром і по переході тієї ріки, навязав лучбу на своїм правім крилі з 4. дивізією Александровича, та поступав скоро вперед по дорозі Львів—Стрий (диви: Гуперт: „Заєнце..“, 65), опустили це місто всі українські уряди, установи й команди. Ширший штаб III. Гал. Корпусу опустив Стрий вночі з 18. на 19. травня, а оперативний штаб залишив місто в полудне 19 травня²⁾. „Група Гофмана“, що вечером 19. травня зібралася була в Нежухові, (ок. 4 км. на захід від Стрия), перейшла передполуднем 20. травня через місто Стрий на схід, та обсадила східний беріг ріки Стрия. При відступі з міста не обійшлося без деяких, незначних втрат, бо в місті вже появилася

¹⁾ Про цей склад муніції в Калуші згадує др. Шухевич у своїх споминах. Коли поїзд із ширшим штабом Начальної Команди заїхав 19. травня на станцію в Калуші, побачив він великі бараки, в яких була покладана поважна скількість артилерійської й піхотної муніції. Тих магазинів ніхто не беріг, а сторожа призначена до цього сиділа спокійно в хаті й навіть в день не виставляла ніяких стійок. Командантом магазинів був пор. Паньків, якого тоді не було. Його заступник, якийсь старший десятник сказав, що в магазинах є велика сила муніції для піхоти й артилерії й подав із записок числа. Він не міг евакуувати магазинів на схід, бо не було вагонів. Запаси муніції належали до III. Гал. Корпусу, котрого команда, маючи у себе таку велику її скількість, ще перед двома-трьома днями зажадала присилки з Начальної Команди. Штабовці Начальної наказали спроводити пор. Панькова, якому др. Шухевич доручив негайно зажадати зі Станиславова порожнього потягу й вивозити, що зможе. Порожняк прийшов враз вночі й до нього зносили стрільці й старшини з Начальної муніцію з магазинів. Але чи цей потяг виїхав з Калуша, др. Шухевич не знає. („Спомини“, II. 67—68 і 70; підкреслення моє — І. К.).

²⁾ На основі записок пор. Модеста Купчанка, тоді команданта полевої сторожі III. Г. К., пізніше начальника оперативного відділу 8. Гал. Бригади.

³⁾ Цей курінь zorganizовано між 10—15. грудня 1918. р.

була польська боївка. І так був тоді ранений один стрілець з телефонічної чети групи, та втрачено один віз. Та здається, що й боївкарі понесли якісь втрати в людях. Частини „Групи Гофмана“ обсадили зараз таку нову лінію: Курінь пор. Савицького—Верчани й залізничий міст на лінії Стрий—Ходорів, III. курінь 24. полку піхоти ім. гетьмана Петра Дорошенка³⁾ під командою пор. Данила Бізанца, який тоді тактично приділено до „Групи Гофмана“, обсадив два другі мости коло Стрия (один залізничий на лінії Стрий—Станиславів, а другий деревляний на дорозі зі Стрия до Моршина), курінь сот. Коробейка обсадив село Братківці, а курінь сот. Станіміра, який тоді продерся до групи з-над Великого Болота (диви передпопередне число стор. 21.) і курінь пор. Підгірного були в запасі в селах Фалиші Довге⁴⁾. Артилерія групи була до вечора в Довгім⁵⁾, а команда групи примістилася спочатку у Фалиші а над вечір перенеслася до Станькова⁶⁾. Тимчасом частини Конаржевського дійшли до Стрия. В їх руки, як подає Гуперт, попало тут 10 гармат, 20 скорострільів, кількасот вагонів і льокомотив, та інша добича („Заєнце..“ 65). Так без бою впав 20. травня Стрий, осідок команди III. Гал. Корпусу, та важний залізничий вузол.

По заняттю Стрия стала група Конаржевського резервою Довудзтва Вхсуд. (Гуперт: „Заєнце..“ 65). Становища, які вона осягнула, обсаджували 20. V. певно інші частини, а тому решта дня до вечора минула спокійно. Щойно вечером зробили поляки випад здовж залізничого шляху Стрий—Ходорів, заняли залізничий міст на цьому шляху й Верчани та розбили цілковито курінь пор. Савицького⁷⁾. Здається була тоді якась проба невдалого протинаступу, але докладніше про це не знаємо. Про ці події згадує записка команданта артилерії групи ось так: „20. V. Бій над рікою Стрий. Поляки випали з залізничого мосту, який

при 2. полку піх. в Коломиї з першого запасного куреня. Мав три сотні, 7, 8, і 9. Його командантом був тоді пор. Найда (Буковинець). 19. XII. 1918. брав уже участь в боях під Львовом, де залишився до травня. Коло 4. V. 1919. обняв команду над ним поручник, пізніше сотник Данило Бізанц, 17. травня курінь відїхав з Підмонастира потягом на Дрогобич а 18. V. мав іти в наступ коло Дрогобича, але не пішов і відступав на Стрий—Калуш. (Диви: „Нарис історії III-го куреня 24-го полку піх. ім. гетьмана Петра Дорошенка“ — в „Літописі Черв. Калини“ з 1930. р. число 10, стор. 7. і 11, і число 11. стор. 14.).

⁴⁾ На основі рукопису о. д-ра Петра Вергуна.

⁵⁾ На основі записок команданта артилерії в „Групі Гофмана“, бл. п. сот. Омеляна Бранднера.

⁶⁾ На основі записок о. д-ра Вергуна.

⁷⁾ Рукопис о. д-ра Вергуна подає, що ціла ніч з 20. на 21. й цілий 21. травня аж до вечора минули спокійно; наступ на Верчани мали зробити поляки вечером 21. травня. Відповідно до цього й дальші дати в цьому рукописі є пересунені о один день. Але тому, що інші джерела, більше безпосередні (хоча-б записки сот. Ом. Бранднера), подають дещо інші дати, вважаю за доцільне справити дати рукопису о. д-ра Вергуна. — І. К.

не знищено. Наш протинаступ не вдався, бо в піхоті цілковита деморалізація. Батерії відходять через Болехів до Якубова.

На інших відтинках лівого крила У. Г. А. сталися 20. травня 1919 р. такі дві замітніші події: 1. поляки заняли Турку, 2. „Гірська Бригада“ й Ш. Група 8-ої Самбірської Бригади перейшли на територію Чехословаччини. Турку заняла слаба група полк. Костецького (1 полк. уланів, 2 баталіони й 1 похідна сотня піхоти й 1 батарея) з 3. дивізії легіон. Зелінського (Гуперт: „Заєнце“.., 65), не стрічаючи найменшого опору, бо „Гірська Бригада“ й Ш. Група 8. Самб. Бригади залишили цю місцевість ще 18. травня! А рано 20. травня перейшли вже коло села Климець (на полудне від Сколього) зі всім військом майном на чехословацьку територію, де їх Чехи, на приказ французького генерала Генноке, роззброїли та за кілька днів відіслали до табору в Німецькім Яблоннім. (Р. Л.: „Дещо з іст. Ш. групи „Глибока“... в Літописі Черв. Кал. з 1934. ч. 10, стор. 12; — І. Калічак: „Записки четаря“, стор. 99—100; підкреслення мое — І. К.).

Ситуація в центрі й на правім крилі У. Г. А. представлялася 20. травня, на основі праці Гуперта, так: На північ від Львова дійшла львівська дивізія по Яричів — Борщовищі, а 2. дивізія галерівська дійшла одною колоною через Збоїска до Стоянова, другою до Радехова, а одним полком і відділом капіт. Мерака по лінії Павлів — Холоїв — Воля Холоївська. На відтинку ген. Бабяньського заняла польська кавалерійська стежа Антонівку над рікою Горинем а на Волині піддалася полякам „сіра дивізія“. Дальше пише Гуперт, що „розклад української армії на Волині ставався щораз більший, а її команда перенеслася з Рівного до Бродів; з тієї сторони польській офензиві в Галичині щораз то менша грозила небезпека“. („Заєнце Малопольські“.. 65).

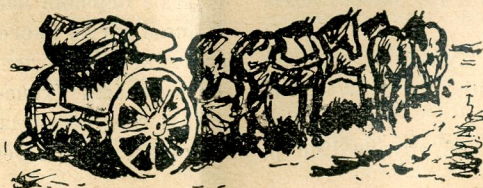
Українське ситуаційне звітлення з 20. V. 1919. подавало таке: „На північнім відтинку перейшов ворог в наступ на Яричів Новий та на місцевості Гребенів і Підліски Великі. Наступ відбито. З Яричева Нового та з Підлісок Великих намагалися поляки перейти через яричівський канал на полудне — цей наступ їм також не вдався. Успішні підприняття наших стеж коло Гути Щирецької та Стільська, при яких піймано полонених. На лівім крилі держать наші війська лінію ріки Стрия.“

17. Нові диспозиції польської начальної команди; їх причина. Праця Гуперта подає, що Галер, з огляду на похід 2. дивізії в скіснім напрямі на Броди, хотів змінити напрям походу груп Мінкевича й Стшелецького тимбільше, що в цей спосіб

можна було вернутися до першого пляну; в тій цілі видав був навіть відповідний приказ, якого виконання було би більше зосередило польські дивізії, та було би причинилося до відступу українців з-під східної сторони Львова. Але коли вже Галер видав був відповідні прикази, надійшла від начальної польської команди депеша з 20. V., яка наказувала: „Іти цією парою вперед з найбільшою енергією, без огляду на перемучення власних військ і то аж по лінію: Броди—Нижнів—Коломия“. І Гуперт твердить на основі збережених телефонічних розмов, що причина цього наказу лежала в передбачуванні, що це були останні дні, в яких галерівські дивізії могли ще співділати на сході й то або з огляду на нові жадання Антанти, або по причині ожданого нападу німців на Шлеск. (Саме тоді громадили поляки всі сили, що надходили з Франції, здовж ріки Нарви, а 20. V. звернули увагу американського амабасадора на зброєння Німеччини). Поза цим фалшиві відомости, які мали поляки про українців, оцінювали положення українців як безнадійне й заохочували до скорого переслідування. („Заєнце Малопольські“.., 66—67; підкреслення моє — І. К.).

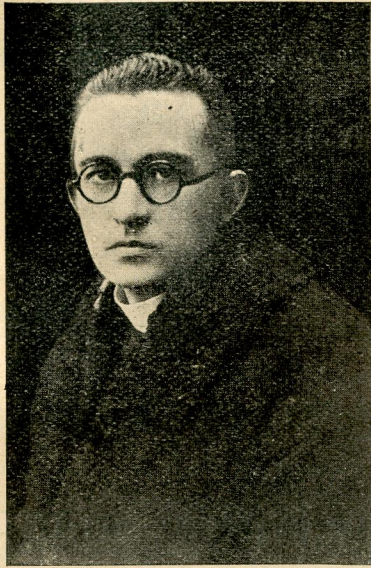
Ген. Галер, по одержанню цього наказу, змінив ще цього самого дня свої попередні зарядження. Щоби мати під рукою сильні резерви, наказав 1. дивізії стягнути всі вільні відділи на полудне, ближче Бродів, а ген. Карніцький мав післати йому один відділ з Горохова до Стоянова й Радехова. Так званий „інструкційний центр“ своєї армії, який в останніх днях забезпечував зади військ в Жовкві, наказав пересунути на зади полк. Мінкевича до Мостів Великих. Гуперт додає, що забезпечення задів було конечне серед ворожого українського населення, яке мало багато захованої зброї, і по тій причині, що щораз то творилися повстанчі відділи. Само приспінення переслідування українських частин наказав Галер переводити летючими відділами, що слідуючого дня, це є 21. травня мали дійти: З 2. галерівської дивізії по лінію Топорів—Лопатин—Шуровичі, з групи Мінкевича по Буськ—Красне а з львівської дивізії по Задвіре—Ляшки Королівські—Підгородище. Летючі відділи ген. Івашкевича мали дійти по Бібрку—Ходорів—Жидачів—Болехів—Сколе. Отже на цілім фронті мали поляки енергійно переслідувати українські війська, які однак ще були спосібні до протинаступу, чого довели 22. V., вдаряючи з Буска на групу полк. Мінкевича. (Гуперт: „Заєнце Малопольські“.. 67; — підкреслення моє — І. К.).

(Дальше буде).

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

† О. ЗИНОВІЙ КУЗЬМА .

Дня 31 жовтня 1934 р. понесла Теробовельщина болючу втрату, бо помер того дня невтомний працівник і колишній підстаршина У. Г. А. а пізніше старшина Армії У. Н. Р. о. Зинівій Кузьма.

Покійний о. Зинівій Кузьма, уродився в 1894 році в селі Стриївці (Збаражчина) у священничій родині. Гімназію скінчив у Тернополі. Війна перервала йому дальші студії. В 1918 році вступив до львівської Духовної Семинарії на теологію, і саме листопадні дні 1918 р. застають його у Львові. Вступає як простий стрілець охотник в Українську Галицьку Армію, де пізніше служив у 4-тій Золочівській Бригаді. Попадає у польський полон, звідки утікає знову в Українську Армію У. Н. Р. В чотирокутнику смерті перебув тиф кількома наворотами. Перебувши тиф, вернув з надломаним вже здоров'ям до Галичини, докінчувати теологію. В 1923 році закінчив богословські студії і зістав того року висвячений і рукоположений на священника, де в той час був приділений як адміністратор в Зборівщину, до села Манаєва, потім до Лукавця і Батькова, а на останку приділили його до Плугова у поміч його хорому батькові парохіві Володимиру. Всюди працював на народній ниві, оставляє по собі благородні сліди своєї праці. В 1925 р. зістав приділений як катехит до вищих шкіл міста Теробовлі, де там на зарослій ниві землі Теробовельщини кидається у вир праці: там і остав до своєї смерті. В Теробовлі працює у всіх установах. Як великий просвітянин, кооператор і політичний організатор іде на села з викладами, рефератами, святочними проповідями. Немає слів в Теробовельщині, щоби він там не оставив слідів своєї праці і по собі доброї памяти. Його знаменні проповіді, як релігійні так і національні, на різних народніх святах, зібраннях, вічах зробили його в масах народу дуже популярним. І справді був се дуже рідкий проповідник на наших землях. Його знала не тільки Теробовельщина, але майже ціле

Галицьке Поділля (його знаменна відповідь на Маркіяновій Горі в серпні 1928 р. і духовні проповіді в Зарваниці, де його часто запрошувало на трибуну проповідника).

Всі його проповіді були так сильні, надхнені великою любовю до своєї батьківщини і так глибоко пересякли великим патріотизмом, що сила слів, котрі пили з його уст, зворушувала слухача до глибини душі, поривала його до найбільшого духового напруження, готового на всяку жертву і посьвату. Покійний мав вроджений дар красномовця, мав гарний тон голосу, чистоту мови, і свій спосіб технічної будови проповіді. Був це чоловік великої сили духа. Його праця в Теробовельщині мала великі успіхи. З великим пієтизмом відносилася до нього молодь, яка бачила в нім свого духового провідника. У масах народу був дуже шанований і люблений. Селянство обожало його і дуже цінило. Невмолима і завчасна смерть зробила велику кривду нашому народові, забираючи його. Упав мов стрілець на стійці серед розгару праці для на-

роду. У день 2 листопада 1934 р. відпроварила Теробовельщина, на вічний спочинок свого найкращого сина. Доказом, як шанував і любив його нарід, був величавий його похорон. Ціла Теробовельщина масово прийшла зложити цвітіння його тлінним останкам. Навіть багато культурних поляків і жидів, котрі з великою пошаною відносилися до покійного, прийшли на його похорон поклонитися йому в останне у велику дорогу. Маса вінців від різних установ, це була скромна надгорода і подяка народу за його велику і невтомну працю. Поховали о. З. Кузьму на міській теробовельській кладбищі, коло братської великої могили тих стрільців, що впали в наступі на Теробовлю, дня 12 червня 1919 р. по Чортківській офензиві. Тіло о. З. Кузьми спочило поруч наших стрільців героїв, з котрими разом спочиває славний старшина, поручник Іванів, командант скорострільної сотні 4-ої бригади.

Спіть там, Дорогі наші, спіть,
Про долю-волю тихо сніть.

В тиждень по похороні о. З. Кузьми, дня 9 ли-

Делегація бувших стрільців У. Г. А. зі села Ласківце на могилі о. З. Кузьми,

стопада, приїхала над його могилу делегація від
бувших стрільців У. Г. А. з дальших сторін. При-
везли і зложили на його могилу терновий вінок
зі стрілецьким залізним шоломом. Привезли щито-
ву табличку до хреста, на котрій мерехтить напис:

Спи Орле України,
Нехай земля, котру Ти так
Щиро любив
Приголубить Тебе.

Ілля Рогатинський.

З цим числом виси-
лаємо складанки на
висилку передплати

за

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ”

Просимо прислати ними передпла-
ту за останнє чвертьрічча 1935. р.
Залягаючих передплатників проси-
мо у місяці жовтні, місяці україн-
ської преси, обовязково вирівнати
свої залеглости! — — — —

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ”

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VII. річник / Число 10. / Жовтень 1935.

ЗМІСТ:

Мати		Артилерійський гудзик	
Василь Пачовський	2	І. Г.	11
Переглядаючи Альбом У.С.С.		Українські табори сиріт і старців в Свя-	
М. Горбовий	2	тобожицях	
Баталістика в українському граверстві		Др. В. Пастущин	13
В. Січинський	4	У большевицькій чрезвычайці	
16 місяців у рядах київських Січових		Ярич-Запільський	17
Стрільців		Історія 8-ої Галицької Бригади	
Іван Вислоцький	6	Др. Іван Карпинець	19
Станиславів — столиця З.О.У.Н.Р. і У.Н.Р.		Посмертні згадки	23
в рр. 1918—1920		Від Адміністрації	24
Іван Чепига	8		